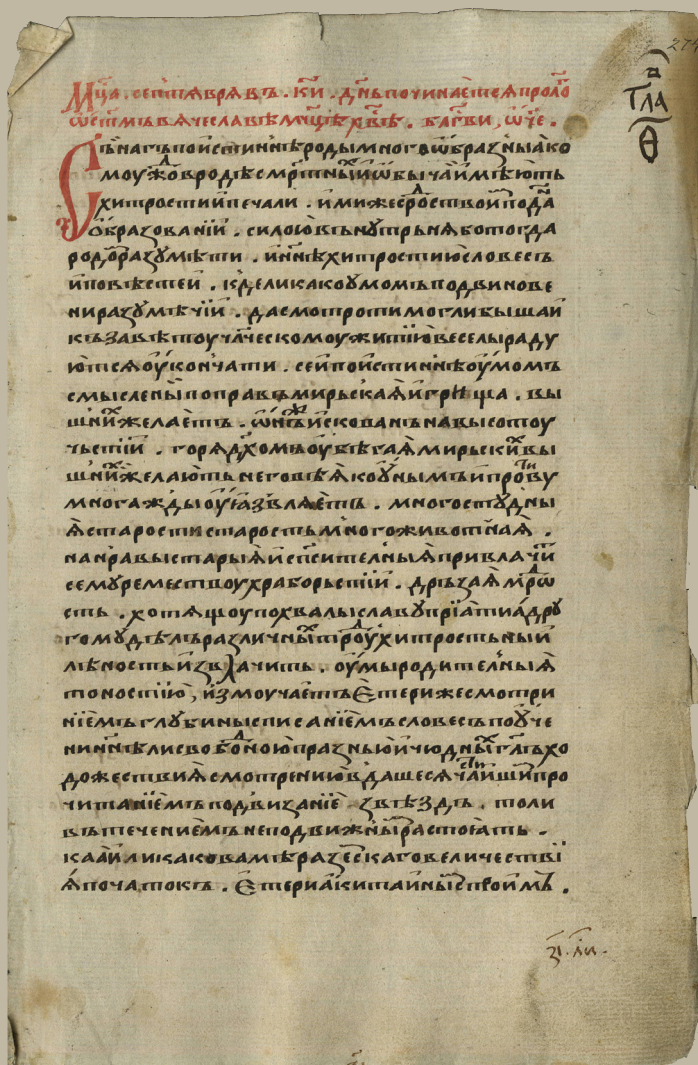

Druhá staroslověnská legenda o svatém Václavu

Kateřina Spurná

NÁRODNÍ
MUZEUM : 205 let

Druhá staroslověnská legenda o svatém Václavu

NÁRODNÍ MUZEUM

Praha 2023

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/25.VI.a, 00023272).

Recenzovali: PhDr. Jakub Izdný, Ph.D.
prof. Mgr. Petra Stankovska, Ph.D.

Vědecký redaktor: Mgr. Martin Sekera, Ph.D.

© Národní muzeum, 2023

© Kateřina Spurná, 2023

ISBN 978-80-7036-817-6 (pdf)

Věnováno
Emilii Bláhové †,
Zoe Hauptové †,
Václavu Konzalovi †
a
Vladimíru Vavřínkovi,
velkým postavám české paleoslovenistiky a byzantologie.

„In una fide nil officit sanctae ecclesiae consuetudo diversa.“
(Řehoř I. Veliký, *Registrum epistularum* 1, 41)

Obsah

1.	ÚVOD	13
2.	DRUHÁ STAROSLOVĚNSKÁ LEGENDA O SV. VÁCLAVU V KONTEXTU PÍSEMNICTVÍ RANĚ STŘEDOVĚKÝCH ČECH	17
3.	DOSAVIDNÍ EDICE DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDY O SV. VÁCLAVU	20
3.1	NIKOL'SKÉHO EDICE	20
3.2	VÁŠICOVA EDICE	20
3.3	PŘEHLED REKONSTRUKCÍ VÁŠICOVY EDICE	21
4.	GUMPOLDOVA LEGENDA	31
4.1	RUKOPISNÉ DOCHOVÁNÍ <i>GUMPOLDOVY LEGENDY</i>	34
4.2	JAZYK <i>GUMPOLDOVY LEGENDY</i>	36
4.3	EDICE A PŘEKLADY <i>GUMPOLDOVY LEGENDY</i>	37
4.4	ZHODNOCENÍ DOCHOVANÝCH RUKOPISŮ <i>GUMPOLDOVY LEGENDY</i> VE VZTAHU K <i>DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDĚ O SV. VÁCLAVU</i>	38
5.	DRUHÁ STAROSLOVĚNSKÁ LEGENDA O SV. VÁCLAVU V KONTEXTU LATINSKÝCH A STAROSLOVĚNSKÝCH VÁCLAVSKÝCH LEGEND	40
5.1	PRVNÍ STAROSLOVĚNSKÁ LEGENDA O SV. VÁCLAVU	40
5.2	VÁCLAVSKÉ LEGENDY LATINSKÉ	42
5.2.1	<i>Crescente fide</i>	42
5.2.2	<i>Kristiánova legenda</i>	43
5.2.3	<i>Vavřincova legenda</i>	44
6.	PROBLEMATIKA PŘEDLOHY DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDY O SV. VÁCLAVU	46
6.1	<i>DRUHÁ STAROSLOVĚNSKÁ LEGENDA O SV. VÁCLAVU A CRESCENTE FIDE</i>	48
6.2	<i>DRUHÁ STAROSLOVĚNSKÁ LEGENDA O SV. VÁCLAVU A KRISTIÁNOVA LEGENDA</i>	55
6.3	<i>DRUHÁ STAROSLOVĚNSKÁ LEGENDA O SV. VÁCLAVU A VAVŘINCOVA LEGENDA</i>	58
6.4	SHODY VĚTŠÍHO POČTU TEXTŮ A ZNĚNÍ <i>DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDY O SV. VÁCLAVU</i>	58
6.5	VLASTNÍ VSUVKY PŘEKLADATELE <i>DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDY O SV. VÁCLAVU</i>	62
6.6	SHRNUTÍ	64
7.	BIBLICKÉ CITÁTY VE DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDĚ O SV. VÁCLAVU	66
8.	ANALÝZA PŘEKLADOVÉ TECHNIKY DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDY O SV. VÁCLAVU	71
8.1	PŘEKLADOVÁ TECHNIKA VYBRANÝCH MORFOLOGICKÝCH JEVŮ	72
8.1.1	<i>Překlad indikativu plusquamperfecta</i>	72

8.1.2 Překlad indikativu futura II.....	73
8.1.3 Překlad participia futura a dalších futurálních konstrukcí.....	74
8.1.4 Konjunktiv ve větách nezávislých.....	76
8.2 PŘEKLADOVÁ TECHNIKA GERUNDIA A GERUNDIVA.....	80
8.2.1 Gerundium.....	80
8.2.1.1 Překlad genitivu gerundia.....	80
8.2.1.2 Překlad akuzativu gerundia.....	81
8.2.1.3 Překlad ablativu gerundia.....	81
8.2.2 Gerundivum.....	84
8.2.2.1 Překlad nominativu gerundiva.....	85
8.2.2.2 Překlad genitivu gerundiva.....	85
8.2.2.3 Překlad dativu gerundiva.....	85
8.2.2.4 Překlad akuzativu gerundiva.....	86
8.2.2.5 Překlad vokativu gerundiva.....	88
8.2.2.6 Překlad ablativu gerundiva.....	89
8.2.2.7 Překlad predikativního gerundiva se slovesem <i>esse</i>	89
8.2.3 Závěrečné shrnutí.....	90
8.3 PŘEKLADOVÁ TECHNIKA OBSAHOVÝCH PROPOZIC.....	91
8.3.1 Obsahové propozice oznamovací.....	91
8.3.2 Obsahové propozice žádací.....	96
8.3.3 Obsahové propozice tázací.....	97
8.4 PŘEKLADOVÁ TECHNIKA VEDLEJŠÍCH VĚT PŘÍSLOVEČNÝCH.....	99
8.4.1 Věty časové.....	99
8.4.1.1 <i>Cum</i> historicum.....	99
8.4.1.2 <i>Cum</i> temporale.....	100
8.4.1.3 Věty uvozené spojkou <i>dum</i>	101
8.4.1.4 Věty uvozené spojkami <i>quoad</i> a <i>quando</i>	102
8.4.2 Věty příčinné.....	103
8.4.2.1 Věty příčinné uvozené spojkou <i>quia</i>	103
8.4.2.2 Věty příčinné uvozené spojkou <i>quoniam</i>	104
8.4.2.3 <i>Cum</i> causale.....	106
8.4.2.4 Další kauzální věty.....	106
8.4.3 Věty účinkové.....	107
8.4.4 Věty účelové.....	108
8.4.5 Věty podmínkové.....	109
8.4.6 Věty přípustkové.....	111
8.4.7 Věty srovnávací.....	112

8.4.8	<i>Věty místní</i>	113
8.4.9	<i>Závěrečné shrnutí</i>	113
8.5	PŘEKLADOVÁ TECHNIKA VEDLEJŠÍCH VĚT VZTAŽNÝCH	114
8.5.1	<i>Závěrečné shrnutí</i>	120
8.6	PŘEKLADOVÁ TECHNIKA LATINSKÉHO ABLATIVU ABSOLUTNÍHO	120
8.6.1	<i>Ablativ absolutní přeložen staroslověnskou absolutní vazbou</i>	123
8.6.1.1	Překlad dativem absolutním.....	123
8.6.1.2	Překlad instrumentálem absolutním.....	126
8.6.2	<i>Další způsoby překladu ablativu absolutního</i>	127
8.6.2.1	Překlad participiem	128
8.6.2.2	Překlad větou vedlejší nebo hlavní	129
8.6.2.3	Volný překlad.....	130
8.6.2.4	Překlad dějovým substantivem	130
8.6.2.5	Překlad předložkovou vazbou.....	130
8.6.2.6	Syntakticky špatný překlad.....	131
8.6.3	<i>Absolutní vazby staroslověnské bez ablativu absolutního v lat. předloze</i>	134
8.6.4	<i>Absolutní vazby staroslověnské bez latinské předlohy</i>	136
8.6.5	<i>Závěrečné shrnutí</i>	137
8.7	HENDIADYS V <i>DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDĚ O SV. VÁCLAVU</i>	138
8.7.1	<i>Hendiadys – přehled materiálu</i>	138
8.7.2	<i>Další souřadná slovní spojení bez latinské předlohy</i>	140
9.	ZHODNOCENÍ KVALITY PŘEKladU <i>DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDY O SV. VÁCLAVU</i>	141
10.	RUKOPISNÉ DOCHOVÁNÍ <i>DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDY O SV. VÁCLAVU</i>	145
10.1	SROVNÁNÍ DOCHOVANÝCH RUKOPISŮ <i>DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDY O SV. VÁCLAVU</i>	145
10.2	STAV DOCHOVANÝCH RUKOPISŮ <i>DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDY O SV. VÁCLAVU</i>	147
11.	ORTOGRAFIE A HLÁSKOSLOVÍ <i>DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDY O SV. VÁCLAVU</i>	148
11.1	ORTOGRAFIE	148
11.2	HLÁSKOSLOVÍ	149
12.	MORFOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA <i>DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDY O SV. VÁCLAVU</i>	151
13.	LEXIKUM <i>DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDY O SV. VÁCLAVU</i>	153
13.1	<i>DRUHÁ STAROSLOVĚNSKÁ LEGENDA O SV. VÁCLAVU</i> V <i>SLOVNÍKU JAZYKA STAROSLOVĚNSKÉHO</i>	153
13.2	HAPAX LEGOMENA VE <i>DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDĚ O SV. VÁCLAVU</i>	154
13.3	ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA LEXIKA <i>DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDY O SV. VÁCLAVU</i>	162

13.3.1	<i>Grécismy a latinismy</i>	163
13.3.2	<i>Bohemismy</i>	165
13.3.3	<i>Lexikum společné Besědám Řehoře Velikého a Druhé staroslověnské legendě o sv. Václavu</i>	167
13.3.4	<i>Lexikum společné Druhé staroslověnské legendě o sv. Václavu s východobulharskými památkami a Supraslským kodexem</i>	168
13.4	ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ	170
14.	EDICE DRUHÉ STAROSLOVĚNSKÉ LEGENDY O SV. VÁCLAVU	172
15.	PŘEKŁAD GUMPOLDOVY LEGENDY	241
16.	INDEX VERBORUM	257
17.	LATINSKO-STAROSLOVĚNSKÝ HESLÁŘ	426
18.	ZÁVĚR	542
19.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	546
19.1	PRAMENY	546
19.2	EDICE PRAMENŮ	546
19.3	SEKUNDÁRNÍ LITERATURA.....	547
19.4	INTERNETOVÉ ZDROJE.....	558
	Summary	560
	Rejstřík jmenný.....	562
	Rejstřík místní.....	566

Seznam zkratek

Obecné zkratky

A	akuzativ
Abl.	ablativu
add.	addidit
adj.	adjektivum
adv.	adverbium
akt.	aktivum
aor.	aorist
atd.	a tak dále
D	dativ
conj.	spojka
du.	duál
f.	femininum
fol./ff.	folio/folia
fut.	futurum
G	genitiv
I	instrumentál
imp.	imperativ
impf.	imperfektum
ind.	indikativ
indecl.	nesklonné
inf.	infinitiv
ipf.	nedokonavý
kap.	kapitola
konj.	konjunktiv
L	lokativ
lat.	latina/latinský
m.	maskulinum
N	nominativ
NK ČR	Národní knihovna ČR
n.	neutrum
om.	omittit
os.	osoba
pas.	pasivum
perf.	perfektum

pf.	dokonavý
pl.	plurál
plpf.	plusquamperfektum
pozn.	poznámka
praep.	předložka
prét.	préteritum
préz.	prézens
Prol.	Prolog
psl.	praslovanský
ptc.	participium/participiální
<i>RCJM</i>	<i>Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција</i>
refl.	zvrtný tvar
rkp.	rukopis
<i>SDRJa</i>	<i>Словарь древнерусского языка</i>
<i>Sept</i>	Septuaginta
<i>SJS</i>	<i>Slovník jazyka staroslověnského</i>
s.	strana
sg.	singulár
sign.	signatura
SLÚ	Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.
srov.	srovnej
stsl.	staroslověnština/staroslověnský
sup.	supinum
V	vokativ
vb.	verbum
<i>Vg</i>	Vulgáta

Zkratky rukopisných pramenů

<i>As</i>	Assemanův evangeliář
<i>Crk</i>	Crkolezský apoštol
<i>En</i>	Eninský apoštol
<i>EuchN</i>	Nová část Euchologia
K	Kazaňský rukopis <i>Druhé staroslověnské legendy o sv. Václavu</i>
P	Petrohradský rukopis <i>Druhé staroslověnské legendy o sv. Václavu</i>
<i>Gump^{Wolf}</i>	Gumpoldova legenda – Wolfenbüttelský rukopis
<i>Gump^{Prag}</i>	Gumpoldova legenda – rukopis Archivu Pražského hradu

<i>Gump^{Erlg}</i>	Gumpoldova legenda – rukopis Univerzitní knihovny v Erlangenu
<i>Gump^{Boll}</i>	Gumpoldova legenda – rukopis knihovny Bollandistů v Bruselu
<i>Gump^{Belg}</i>	Gumpoldova legenda – rukopis Belgické královské knihovny
<i>Gump^{Berl}</i>	Gumpoldova legenda – rukopis Státní knihovny v Berlíně
<i>Cres^{Bav}</i>	Crescente fide – bavorská redakce
<i>Cres^{Boh}</i>	Crescente fide – česká redakce
<i>Mar</i>	Mariánský evangeliář
<i>Sav</i>	Savvina kniha
<i>Sin</i>	Sinajský žaltář
<i>SinN</i>	Nová část Sinajského žaltáře
<i>Supr</i>	Supraslský kodex
<i>Vat</i>	Vatikánský evangeliář

Zkratky památek

<i>Anast</i>	Legenda o sv. Anastázii
<i>Bes</i>	Besedy Řehoře Velikého
<i>Krist</i>	Kristiánova legenda
<i>Lauren</i>	Vavřincova legenda
<i>MSŘ</i>	Modlitba svatého Řehoře
<i>MVH</i>	Modlitba vyznání hříchů
<i>Nicod</i>	Nikodémovo (pseudo)evangelium
<i>Venc</i>	První staroslověnská legenda o sv Václavu
<i>VencMin</i>	První staroslověnská legenda o sv Václavu – redakce minejní
<i>VencNik</i>	Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu
<i>VencVost</i>	První staroslověnská legenda o sv Václavu – redakce vostokovská
<i>Vit</i>	Svatovítská legenda

Zkratky biblických knih

Ps	Žalm
Mc	Markovo evangelium
L	Lukášovo evangelium
R	List Římanům
1C	1. list Korintským
G	List Galatským
2T	2. list Timoteovi

1. Úvod

Předkládaná monografie vychází z dizertační práce *Překládová technika z latiny do staroslověnštiny na základě Gumpoldovy legendy a Druhé staroslověnské legendy o sv. Václavu* obhájené v roce 2017 v rámci programu Slovanské filologie na Ústavu východoevropských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.¹ Od uvedeného roku pochopitelně vyšla řada studií a knih týkajících se chronologicky zpracovávaného období, pro tuto publikaci jsou však relevantní jenom do určité míry. Zaměřují se totiž, pokud se už primárně týkají církevněslovanského písemnictví, buď na literární činnost Emauzského kláštera,² tedy na období pozdější, nebo na vztah církevní slovanštiny a staré češtiny či na středověkou knižní kulturu obecně. Některé publikace se zase věnují pozdějším vývojovým fázím církevní slovanštiny v širším evropském kontextu.³

Z titulů jazykovědně zaměřených lze zmínit monografii Jiřího Rejzka *Zrození češtiny. Jazyková situace a jazykový vývoj v českých zemích mezi 6. a 11. stoletím*. Období Velké Moravy je zpracováno na několika stranách a je v podstatě shrnutím již známých skutečností.⁴ Monografie kolektivu autorů (převážně) z Etymologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR *Staroslověnské dědictví ve staré češtině*⁵ se dle úvodního slova editora pokouší zodpovědět otázku, v čem spočíval význam staroslověnštiny pro starou češtinu. Našeho tématu se okrajově týkají dvě studie, a to příspěvek D. Kalhouse *Socioligvistický status staroslověnštiny v přemyslovských Čechách*⁶ a text M. Vepřka *Za horizont českocírkevněslovanského období*.

Ve zmíněném mezidobí 2017–2023 vyšly dvě obsáhlé monografie věnující se dějinám Kyjevské Rusi a středověkého Ruska obecně, a to publikace Michala Téry *Kyjevská Rus. Dějiny – kultura – společnost*,⁷ a Dany Pickové *Ruské dějiny I, Od Rusi k moskevskému carství*.⁸

¹ Autorka by na tomto místě ráda poděkovala svému tehdejšímu školiteli, Mgr. Václavu Čermákovi, Ph.D., a také mnoha dalším kolegům a kolegyním ze Slovanského ústavu Akademie věd ČR, v. v. i. (dále SLÚ), kteří mi byli při práci na dizertaci nápomocni. Zejména mé poděkování patří PhDr. Emilii Bláhové, CSc. † a prom. phil. Václavu Konzalovi †, na jejichž zásadní publikace a studie věnované českocírkevněslovanskému písemnictví bude na mnoha místech odkazováno. Děkuji jim především za mnohé osobní konzultace a trpělivost, kterou mi projevíli při bolestivém sepisování dizertační práce. Zcela speciální poděkování směřuje mému oponentovi prof. Johannesi Reinhartovi za pečlivý a obsáhlý posudek (v délce kratší studie), který je plný věcných a relevantních připomínek. Pokusila jsem se jich akceptovat maximální možné množství.

Srov. monografii Václava Čermáka *Hlaholské písemnictví v Čechách doby Lucemburské* (ČERMÁK 2020).

² KNOLL 2019.

³ REJZEK 2021, s. 78–83.

⁴ VYKYPĚL et al. 2021.

⁵ Příspěvek kolegy Kalhouse bohužel budí dojem, že vznikl ve spěchu či neprošel závěrečnou redakcí, protože obsahuje některá poněkud zmatečná tvrzení, např. „*Dosvědčený korpus staroslověnských bohemikálních textů nepůsobí nijak rozsáhle ...*“, abychom se o odstavec níže dočetli, že „*Výčet bohemikálních textů ve staroslověnštině a v latině dokládá, že staroslověnština rozhodně nebyla v raněpřemyslovských državách popelkou,*“ (VYKYPĚL et al. 2021, s. 212) nebo „*Výjimkou jsou bezpochyby statováclavské, svatoludmilské a svatoprokopské legendy. Obsahově se jedná primárně o legendy*“ (VYKYPĚL et al. 2021, s. 211).

⁶ TĚRA 2019, s. 589–590. Podrobněji ke vztahu Sázavy a ruského prostředí srov. BLÁHOVÁ 2006.

⁷ PICKOVÁ 2023.

Těra podobně jako Picková zmiňují obecně známou kulturní výměnu mezi Rusí a Čechami, resp. Sázavským klášterem, která se projevila mj. uctíváním Borise a Gleba na Sázavě nebo v konečném důsledku i dochováním řady českocírkevněslovanských památek v ruských archivech a knihovnách.

Graficky velkoryse pojatá publikace *Knižní kultura českého středověku* vydaná v roce 2020 se se staroslověnským písemnictvím vyrovnává jedinou větou v úvodu,⁹ v níž se konstatuje, že se jím autoři, podobně jako písemnictvím hebrejským, nebudou zabývat. Tato skutečnost je vzhledem k odbornému zaměření autorů a celkovému charakteru a rozsahu publikace zcela pochopitelná, nicméně obraz knižní kultury českého středověku takto zvolený přístup přece jen poněkud deformuje. Naopak Dalibor Havel ve své publikaci k počátkům latinské [sic!] písemné kultury v českých zemích o staroslověnském písemnictví hovoří, zmiňuje např. možné „*církevněslovanské podnoží Břevnova*“.¹⁰

Od roku 2017 vyšlo několik dalších encyklopedických publikací týkajících se raného středověku v Českých zemích, např. *Benediktini a střed Evropy. Křesťanství – kultura – společnost 800–1300*¹¹ nebo dvě monumentální monografie vydané u příležitosti ludmilského výročí, a to *Ludmila. Kněžna a světice* autorského kolektivu pod vedením Jakuba Izdného¹² a doprovodná publikace k výstavě *Svatá Ludmila. Žena na rozhraní věků*, která kromě řady odborných studií obsahuje také výstavní katalog.¹³

Naprosto zásadním počinem let uplynulých od obhajoby dizertační práce ovšem byla realizace a především dokončení projektu *GORAZD: digitální portál staroslověnštiny*.¹⁴ Toto webové rozhraní¹⁵ totiž poskytuje elektronickou verzi všech zásadních paleoslovenistických lexikografických děl, která vznikla či postupně vznikají od druhé poloviny 20. století do dnešních dní ve Slovanském ústavu Akademie věd ČR, v. v. i.¹⁶ Najdeme zde elektronickou verzi *Slovníku*

⁹ DRAGON et al. 2020, s. 7. Alespoň vzata na vědomí je existence staroslověnštiny, resp. církevní slovanštiny v publikaci téhož autor věnující se základům kodikologie, srov. DRAGON 2018, s. 146–149.

¹⁰ HAVEL 2018, s. 384.

¹¹ FOLTÝN – MAŠKOVÁ – SOMMER 2016 [2021].

¹² IZDNÝ et al. 2020. Za pozornost v této publikaci stojí mj. také kapitola *Církevněslovanské prameny o životě sv. Ludmily* pracovníka SLÚ Františka Čajky.

¹³ MAŘÍK – MUSÍLEK – SOMMER 2021. Do této publikace přispěl studií o církevněslovanské tradici kultu sv. Ludmily ředitel SLÚ Václav Čermák.

¹⁴ Projekt *GORAZD: digitální portál staroslověnštiny* MK ČR – NAKI II, DG16P02H024, hlavní řešitel PhDr. Štefan Pilát, Ph.D. Autorka této publikace se na projektu podílela ve zcela minimální míře v jeho počátcích a v prvních dvou letech řešení. K projektu jako takovému vyšlo několik popularizačních článků a publikací. Věnovány jsou mu také příslušné kapitoly v kolektivní monografii NIŠEVA – SKWARSKA – BLAŽEK 2017.

¹⁵ Kromě samotných slovníků web obsahuje i mnoho cenných odkazů, např. v záložce *Digitální sbírky církevněslovanských rukopisů a starých tisků*, dostupné z: <http://gorazd.org/?q=cs/node/105> [cit. 25. 9. 2023], nebo přehled *Slovanských historických slovníků online*, dostupné z: <http://gorazd.org/?q=cs/node/279> [cit. 25. 9. 2023].

¹⁶ Pro zjednodušení zde uvádíme současný název tohoto akademického pracoviště, ač byly v roce 1963 jednotlivé části SLÚ začleněny do jiných akademických ústavů. Samostatným pracovištěm se SLÚ stal opět k 1. 1. 1998. O činnosti tohoto ústavu, jeho lexikografických projektech a významných osobnostech jeho historie srov. ČAJKA – ČERNÝ 2016.

jazyka staroslověnského (dále *SJS*), dále *Slovníka nejstarších staroslověnských památek*¹⁷ a také prvního dosud vydaného dílu *Řecko-staroslověnského indexu*. Doplňkem k těmto elektronickým slovníkům je pak *Archiv staroslověnské listkové kartotéky*, který umožňuje badateli nahlédnout přímo do materiálu, na jehož základě *SJS* vznikl. Jednotlivá hesla elektronického *SJS* jsou pak propojena na příslušné úseky kartotéky.¹⁸

Oproti dizertační práci byla tato publikace rozšířena (srov. podrobněji níže) o překlad *Gumpoldovy legendy*, index verborum *Druhé staroslověnské legendy o sv. Václavu* (dále *VencNik*) a zjednodušený latinsko-staroslověnský heslář. Výše zmíněné elektronické slovníky byly při vypracovávání těchto nových kapitol naprosto neocenitelnou pomůckou a můj velký dík proto patří kolegům, kteří projekt *GORAZD* úspěšně dokončili.

Do textu byla také doplněna řada připomínek oponentů původní dizertační práce, především byl do nové edice *Druhé staroslověnské legendy o sv. Václavu* doplněn parakritický aparát.

V mezidobí od obhájení dizertace se rovněž podařilo získat¹⁹ fotokopie Petrohradského rukopisu, v němž je vedle rukopisu Kazaňského (k tomu dále níže v příslušné kapitole) *VencNik* také dochována. Díky tomu bylo možné na příslušných místech citovat přímo rukopis, a nikoliv jenom jeho přepis, jako tomu bylo v dizertační práci.

*

Hlavním cílem této knihy je tedy jednak shrnutí a revize dosavadních poznatků o *VencNik* nastíněných v následujících kapitolách, jednak vypracování nové edice textu založené na dochovaných rukopisech. Dále se kniha zabývá detailním srovnáním staroslověnského znění s lat. předlohou a především analýzou překladové techniky z latiny do staroslověnštiny. Obsah publikace je strukturován do tří hlavních tematických okruhů.

První okruh je zaměřen na základní seznámení s *Druhou staroslověnskou legendou o sv. Václavu* (kap. 2), jejími dosavadními edicemi (kap. 3) a *Gumpoldovou legendou* (dále *Gump*) a jejím rukopisným dochováním (kap. 4). Následuje představení nejdůležitějších latinských a staroslověnských václavských legend, v jejichž kontextu *VencNik* vznikla (kap. 5). Na tuto část navazuje kapitola pojednávající o předlohách *VencNik*, resp. o vztahu staroslověnské legendy k její latinské předloze (kap. 6) a krátké pojednání o biblických citátech (kap. 7).

---

¹⁷ Podobně jako *SJS* vychází tento slovník ze staroslověnské listkové kartotéky uložené v SLÚ, zahrnuje však pouze doklady z kanonických staroslověnských památek 10.–11. století. Pro databázi *GORAZD* bylo použito připravované druhé vydání, dosud nepublikované v tištěné podobě, avšak podstatně revidované a doplněné, např. o anglické ekvivalenty. Více informací je dostupných na: <http://gorazd.org/?q=cs/node/23> [cit. 20. 9. 2023].

¹⁸ Podrobnosti ke kartotéce *SJS* srov. <http://gorazd.org/?q=cs/node/29> [cit. 20. 9. 2023].

¹⁹ Za opatření pracovních fotografií *Petrohradského rukopisu* děkuji prof. Petře Stankovské.

Druhý tematický okruh se věnuje samotné analýze překladové techniky (kap. 8) relevantních morfosyntaktických jevů, konkrétně gerundií a gerundiv, obsahových vět, vedlejších propozic a absolutních vazeb. Naším cílem je především zhodnotit, jakým způsobem se staroslověnský překladatel vyrovnal s latinskou předlohou a jaké jazykové prostředky volil pro překlad výše zmíněných jazykových jevů. Tuto kapitolu uzavírá kratší příspěvek k problematice *hendiadys* ve slovanském překladu, na nějž pak navazuje kapitola 9 zabývající se kvalitou překladu *VencNik*, která byla často zmiňovaným tématem v odborné literatuře, ovšem bez větších podrobností a obsáhlejšího dokladového materiálu.

Následuje poslední tematický okruh obsahující základní jazykovou charakteristiku staroslověnského textu včetně stručné lexikální analýzy (kap. 10 až 13) a novou edici *VencNik* (kap. 14), jejíž součástí je rovněž pracovní verze edice latinského znění *Gumpoldovy legendy*. Původní Pertzovu edici této legendy z 19. století jsme se rozhodli rozšířit o různověstění z dalších rukopisů, které nebyly v době tohoto vydání známy a upozornil na ně až J. Pekař.²⁰ Na edici navazuje nový překlad *Gumpoldovy legendy* (kap. 15), staroslověnský index verborum (kap. 16) a také zjednodušený latinsko-staroslověnský heslář (kap. 17).

Jsme si vědomi toho, že tato práce je příspěvkem k problematice překladové techniky z latiny do staroslověnštiny, tedy k tématu, kterému prozatím nebylo v odborné literatuře věnováno příliš prostoru, nicméně s tou důležitou poznámkou, že dalším nutným krokem musí být srovnání získaného materiálu s materiálem dalších českocírkevněslovanských památek, především *Bes* a hagiografických textů, které však, s několika výjimkami textů menšího rozsahu a *Života Benediktova*,²¹ na svou komplexní analýzu teprve čekají.

---

²⁰ PEKAŘ 1906, s. 39–40.

²¹ BLÁHOVÁ 1992.

2. Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu v kontextu písemnictví raně středověkých Čech

*Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu*²² náleží do okruhu památek českocírkevněslovanského písemnictví.²³ Na rozdíl od jiných textů této redakce jí však dosud nebyla v odborné literatuře věnována systematická pozornost. Je tomu snad z toho důvodu, že nikdy nebyly vysloveny závažnější pochyby ohledně jejího vzniku na území raně přemyslovských Čech. Legenda, původně sepsaná v hlaholici, byla objevena v roce 1904 ruským badatelem N. K. Nikol'ským ve dvou cyrilských rukopisech 16. století vycházejících s největší pravděpodobností ze společné předlohy.

Starší je zřejmě rukopis *Kazaňský* (dále **K**), mineja na měsíc září, pocházející buď z konce 15. nebo spíše až ze 16. století.²⁴ Rukopis náležel nejprve Soloveckému klášteru a později Kazaňské duchovní akademii. Dnes je uložen v Ruské národní knihovně v Petrohradě pod sign. Sol. 500/519, text václavské legendy se nachází na ff. 274r–290v. Tento rukopis byl ve shodě s J. Vašicou vybrán za základ naší nové edice *VencNik*, podle níž budou citována všechna místa, která v práci dále zmíníme.

Druhým rukopisem, v němž je text *VencNik* dochována, je rukopis *Petrohradský* (dále **P**) z 2. poloviny 16. století. Původně náležel klášteru sv. Pafnucia v Borovsku nacházejícímu se na jihozápad od Moskvy. V roce 1908 byl odevzdán archivu sv. Synodu v Petrohradě a dnes je uložen ve Státním historickém archivu tamtéž pod sign. № 4025, text *VencNik* se nachází na ff. 355v–370v.²⁵

VencNik představuje z velké části překlad latinské *Gumpoldovy legendy*. Některé úseky jsou však buď přeloženy z jiných lat. zdrojů, nebo se jedná o vlastní autorské dodatky staroslověnského překladatele. Přesnější určení doby vzniku slovanského znění legendy se v odborné literatuře různí. Někteří autoři kladou její vznik na konec 10. či přelom 10. a 11. století, tj. do doby krátce po předpokládaném vzniku latinského textu.²⁶ Je však třeba konstatovat její stylovou

²² Vzhledem k dosud neustálené terminologii budeme v této práci důsledně používat v českém kontextu zavedené označení *Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu*, i když náleží k písemnictví, o němž např. F. V. Mareš hovoří jako o českocírkevněslovanském, srov. např. MAREŠ 2000a a 2000b.

²³ Nelze zastírat, že kromě samotné existence či neexistence kontinuity staroslověnského písemnictví mezi Velkou Moravou a raněpřemyslovskými Čechami je velkou otázkou také atribuce jednotlivých textů, resp. šíře tohoto korpusu. Existují totiž různé názory na to, které texty lze přiřadit k českocírkevněslovanskému písemnictví. Nejlépe tuto problematiku shrnuje Bláhová 1993, dále k této problematice např. THOMSON 1983.

²⁴ J. Vašica klade rukopis ve shodě s Nikol'ským do 16. století, sestavitelé katalogu rukopisů knihovny Soloveckého kláštera rukopis datovali na konec 15. století (NIKOL'SKIJ 1909, s. II, pozn. 2; VAŠICA 1929, s. 71).

²⁵ Citováno podle Рукописи синода, фонд № 834, инвентарная опись 3, s. 893–899. *VencNik* se nachází na ff. 355v–370v, Nikol'skij ve své edici uvádí druhé číslování folií, a sice 371r–386v a datuje rkp. do 2. poloviny 16. století. (NIKOL'SKIJ 1909, s. 2–77). F. V. Mareš tento rukopis označuje za rukopis starší a datuje ho na konec 15. nebo do 16. století (MAREŠ 1979, s. 123), Vašica uvádí 2. polovinu 16. století (VAŠICA 1929, s. 71).

²⁶ VAŠICA 1929, s. 79, VEČERKA 2010, s. 80, který tuto informaci zřejmě přebírá ze studie MAREŠ 2000a, s. 294.

a jazykovou odlišnost od textů starších, *První staroslověnské legendy o svatém Václavu*²⁷ (dále *Venc*) a *Svatovítské legendy* (dále *Vit*). Jiní autoři spojují sepsání *VencNik* s fungováním slovanské liturgie v Sázavském klášteře²⁸ a datují ji do 2. poloviny 11. století,²⁹ podobně jako nejrozsáhlejší českocírkevněslovanský text *Besědy Řehoře Velikého*³⁰ (dále *Bes*).

Jako překladová památka si *Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu* prozatím nezískala na rozdíl od *Bes* nebo *Venc* mezi badateli tolik pozornosti. První kritickou edicí slovanského znění legendy vydal objevitel *VencNik* Nikol'skij v roce 1909,³¹ ale již během přípravy tohoto vydání poslal pracovní přepis textu českému historiku J. Pekařovi, který tak mohl pojednání o *VencNik* zařadit do své práce *Die Wenzels- und Ludmila Legenden und die Echtheit Christians* vydané již roku 1906.³² Nejvýznamnější prací týkající se *VencNik* v kontextu dalšího bádání je nepochybně její druhé vydání s komentářem, paralelním latinským zněním a překladem do češtiny, které připravil J. Vašica pro *Sborník staroslověnských literárních památek o sv. Václavu a sv. Ludmile* z roku 1929.³³ Z této edice byla památka následně excerpována pro *Slovník jazyka staroslověnského* a z ní také vycházely její další interpretace. Kromě toho historické bádání po Pekařovi téměř výhradně vycházelo z Vašicova českého překladu.

Jazyk legendy a její postavení v rámci ostatních václavských legend byly prozatím řešeny převážně v rámci studií širšího zaměření. Práci zabývající se výhradně touto památkou je velmi málo. Zmíňme především práci O. Králíka *Prameny II. staroslověnské legendy václavské*,³⁴ v níž však není materiál legendy zpracován v úplnosti a autor řeší stsl. pramen spíše v širším kontextu dalších svatováclavských a svatoludmilských textů. Významnou bibliografickou položkou je nepochybně překlad legendy vypracovaný V. Konzalem pro publikaci *Staroslověnské památky českého původu*,³⁵ v níž je kromě samotného překladu, který na rozdíl od staršího překladu Vašicova vychází v interpretačně obtížných místech důsledně ze staroslověnského textu, i bohatý poznámkový aparát řešící mnoho kulturně-historických a jazykových otázek. Okrajově zmiňuje *VencNik* ve svých studiích zabývajících se českocírkevněslovanským písemnictvím též F. V. Mareš,³⁶ který však primárně zkoumal text *Bes*. Stručně se k syntaxi památky ve vztahu k lat.

²⁷ Ke vztahu *Venc* a *VencNik* srov. stručnou studii PODHORNÝ 1976.

²⁸ Hypoteticky můžeme uvažovat i o dalších možných střediscích staroslověnského písemnictví, resp. alespoň o vlivu Sázavy na některá významná centra, např. Břevnovský klášter, srov. HLEDÍKOVÁ 1993, která zmiňuje prolínání staroslověnské a latinské kultury. Obecně k Sázavskému klášteru srov. SOMMER 2006.

²⁹ BLÁHOVÁ 1993, s. 430.

³⁰ Doklady z této památky, které budou uváděny dále v textu, budou citovány dle dvoudílné edice KONZAL (ed.) 2005 a KONZAL (ed.) 2006.

³¹ NIKOL'SKIJ 1909.

³² PEKAŘ 1906, s. 44–51.

³³ VAŠICA 1929, s. 71–135.

³⁴ KRÁLÍK 1969.

³⁵ BLÁHOVÁ – KONZAL 1976.

³⁶ MAREŠ 2000a a 2000b.

předloze vyjádřil L. Matějka.³⁷ Jinak byl charakter jazyka *VencNik* řešen především v rámci širěji pojatých studií V. Konzala zabývajících se překladovou technikou z latiny do staroslověnštiny na materiálu českocírkevněslovanských památek obecně.³⁸ K vybraným otázkám lexika a syntaxe se v článku o českocírkevněslovanské redakci vyjádřila ještě E. Bláhová.³⁹ Posledním rozsáhlejším příspěvkem k tematice *VencNik*, ale i k latinskému a církevněslovanskému písemnictví vůbec, je publikace M. Kantora *The Origins of Christianity in Bohemia*.⁴⁰ Po obecném uvedení do problematiky představuje M. Kantor překlady všech relevantních textů vzniklých v 10. a 11. století na území přemyslovských Čech, a tedy i *VencNik*. Kantorův překlad je založen na Kazaňském rukopise *VencNik* a podobně jako V. Konzal se Kantor rovněž snažil držet stsl. textu i na místech interpretačně obtížnějších. Nejnověji se českocírkevněslovanským písemnictvím, především jeho lexikem, zabýval M. Vepřek, ať už v rámci širěji pojaté práce věnující se lexikální analýze českocírkevněslovanských textů,⁴¹ nebo v dílčích studiích.⁴² Prozatím posledním příspěvkem k problematice překladové techniky *VencNik* je diplomová práce M. Kaválkové obhájená na katedře bohemistiky Filozofické fakulty Palackého univerzity v Olomouci v roce 2009.⁴³ Práce je zaměřena na jazykovou analýzu kap. 2, 3, 26 a 27 legendy. Vychází nicméně pouze z Vašicovy edice textu a obsahuje některá problematická tvrzení, takže pro výzkum *VencNik* mnoho nového nepřináší.

V rámci historických a literárněhistorických prací je *VencNik* zmiňována jen výjimečně. Ze starších studií stojí za zmínku především příspěvek J. Slavíka,⁴⁴ v němž je však pozornost zaměřena spíše na vzájemný vztah legendy *Crescente fide* a *Gumpoldovy legendy* ve srovnání s *VencNik*. Na více místech se o *VencNik* zmiňuje také D. Třeštík v rámci své podrobné analýzy filiace václavských legend.⁴⁵

---

³⁷ MATĚJKA 1968.

³⁸ KONZAL 1994, 2005 a 2012.

³⁹ BLÁHOVÁ 1993.

⁴⁰ KANTOR 1990.

⁴¹ VEPŘEK 2006a.

⁴² VEPŘEK 2004a, 2004b, 2005, 2006b, 2007b, 2010, 2015b.

⁴³ KAVÁLKOVÁ 2009.

⁴⁴ SLAVÍK 1934.

⁴⁵ TŘEŠTÍK 2008, s. 155, 169, 237–239, 247–249.

3. Dosavadní edice *Druhé staroslověnské legendy o sv. Václavu*

3.1 Nikol'ského edice

Jak již bylo zmíněno výše, jako první vydal text *VencNik* její objevitel Nikol'skij v roce 1909. V jeho edici je po obsáhlém úvodu synopticky vydán text obou staroslověnských rukopisů a pod čarou text *Gump* přetištěný z *Fontes rerum Bohemicarum*. V lat. textu však není nikde upřesněno, která místa se se staroslověnských překladem neshodují, ani v textu *VenNik* není nijak vyznačeno, že podstatné části nemají předlohu v *Gump*, nicméně Nikol'skij se této problematice věnuje v úvodu.⁴⁶ Edice je cenná především kvůli přepisu památky, navíc i ve srovnání s edicí J. Vašici, kterou podrobně rozebereme níže, se Nikol'ského práce jeví jako spolehlivější a především praktičtější použitelný zdroj rukopisných čtení.

3.2 Vašicova edice

Druhou a prozatím poslední edici *VencNik* připravil pro Vajsův *Sborník staroslověnských památek o sv. Václavu a sv. Lidmile* v roce 1929 J. Vašica.⁴⁷ Vzhledem k jejímu významu pro výzkum textu *VencNik* bude vhodné o ní pojednat zevrubněji, včetně všech jejích problematických aspektů. Přitom je nezbytné mít neustále na paměti kromě doby jejího vzniku také účel, za jakým byla vytvořena, totiž zpřístupnění staroslověnského textu co nejširšímu okruhu badatelů z řad nejen filologů-slavistů, ale také medievistů, historiků a literárních vědců. Další, místy snad poněkud příkré hodnocení, je tedy třeba vnímat vždy v tomto kontextu. Detailnější rozbor edice je vhodný také z toho důvodu, že její text posloužil jako základ excerpce pro materiál *SJS*.

Pokud začneme prostým popisem edice, po relativně obsáhlém úvodu, v němž se J. Vašica věnuje hlaholskému archetypu legendy, dochovaným rukopisům, latinským předlohám, technickému zpracování edice a okrajově i kvalitě staroslověnského překladu,⁴⁸ najdeme text legendy se synopticky uvedeným českým překladem, jehož autorem je také J. Vašica. Jako zdroj textu obou staroslověnských rukopisů *VencNik* posloužila J. Vašicovi Nikol'ského edice a sám Vašica konstatoval, že se mu bohužel nepodařilo srovnat tento text se zněním rukopisů. Na rozdíl od Nikol'ského Vašica rozdělil *VencNik* na kapitoly, přičemž při tomto dělení vycházel z *Gump*.

Za základ vydání staroslověnského textu byl použit *Kazaňský rukopis (K)*, resp. jeho přepis, nicméně primární byla pro Vašicu srozumitelnost staroslověnského znění. Tam, kde má *Petrohradský rukopis (P)* podle Vašicova mínění čtení lepší než rkp. **K**, dává v textu edice přednost rkp. **P**, tento typ konjektury však není v edici na první pohled patrný a lze ho identifikovat jenom pozorným čtením poznámkového aparátu. Z důvodu co největší

⁴⁶ NIKOL'SKIJ 1909, s. XV–LI.

⁴⁷ VAŠICA 1929, s. 71–135.

⁴⁸ Tamtéž, s. 71–83.

srozumitelnosti jsou v textu rozvedeny všechny zkratky. Na rozdíl od Nikol'ského se Vašica snažil upozornit na rozdíly mezi stsl. překladem a lat. předlohou. Místa stsl. textu, která nemají svou paralelu v *Gump*, jsou vyznačena proložením znaků, což je však ne vždy ku prospěchu přehlednosti a ani z hlediska grafického se nejedná o příliš šťastné řešení. Je však nutno vzít v úvahu dobu vzniku edice a tehdejší technické možnosti při vydávání textů. V českém textu je pak absence lat. předlohy zdůrazněna *kurzivou*. Za základ latinského textu, který je uveden jako celek až za textem staroslověnským, což poněkud znesnadňuje vzájemné porovnání originálu s překladem, byla použita podobně jako u Nikol'ského Pertzova edice *Gump*. Místa, která nebyla do staroslověnštiny přeložena, jsou zcela vynechána. Naopak pasáže *VencNik*, které nemají paralelu v *Gump*, J. Vašica do lat. textu doplnil vlastním latinským překladem vyznačeným kurzivou a hranatými závorkami, což mělo dalším badatelům usnadnit hledání případných lat. paralel. Pokud je text *Gump* vynechán bez náhrady, je tato skutečnost v lat. textu vyznačena třemi tečkami. I když je Vašicův autorský překlad do latiny graficky vyznačen a od vlastního textu *Gump* tak alespoň na první pohled oddělen, přesto se v odborné literatuře i v *SJS* objevují případy, kdy je tento novodobý překlad omylem chápán jako skutečná lat. předloha a je tak i citován (viz např. kap. 8.2.2.5).

Pokud bychom měli z pohledu dnešní ediční praxe shrnout hlavní problematické aspekty Vašicovy edice, za největší problém je třeba považovat především to, že se Vašica snažil podle svého nejlepšího uvážení prezentovat ideální a původní podobu textu *VencNik*, což je přístup, který přesně odpovídal tehdejší ediční praxi.⁴⁹ Především z toho důvodu kombinoval dohromady znění obou dochovaných rukopisů a ta místa, která považoval za problematická či zmatečná, rekonstruoval či upravoval, ovšem ne důsledně – většinově je rekonstruované znění uvedeno přímo v textu, v menším počtu případů pak v poznámkách pod čarou. Bohužel všechny tyto změny nejsou v edici nijak graficky označeny, pokud nepočítáme v několika málo případech uvedené kulaté závorky, např. 1:8 $\text{HACHAT}(\text{IE})$.⁵⁰ Tento systém bohužel vede na mnoha místech k tomu, že reálné znění rukopisů lze vyčíst pouze z poznámek. Vznikl tak jistě zajímavý a relativně i srozumitelný text, který je nicméně směsí znění rkp. **K**, rkp. **P** a Vašicových vlastních konjunktur.

3.3 Přehled rekonstrukcí Vašicovy edice

Pro větší přehlednost a s ohledem na celkový počet Vašicových zásahů do textu *VencNik* podáváme v souhrnné tabulce, jejíž samotný rozsah je více než výmluvný, kompletní přehled všech editorských rekonstrukcí a také míst, v nichž bylo v edici upřednostněno čtení rkp.

⁴⁹ Srov. např. rekonstruované znění textu *Venc* připravené M. Weingartem pro Svatováclavský sborník (GUTH 1934, s. 864–1088), dále k problematice rekonstrukce stsl. textů srov. příspěvek HAUTOVÁ 1998b.

⁵⁰ K této konjektuře podrobněji viz kap. 13.1.

P. Lokace Vašicovy edice jsou uváděny podle kapitoly a čísla příslušného řádku (1, 1),⁵¹ místa v rukopisech **P** a **K** jsou uváděna pod příslušným foliím a řádkem. U rukopisu **P** je nejprve uvedeno reálně doložené znění a poté za lomítkem znění upravené Vašicou pro potřeby edice. Pro větší přehlednost je znění Vašicovy edice vždy na konci citace označeno zkratkou (Ed.).

Vzhledem k tomu, že obdobně jako u překladu stsl. textu vycházel Vašica i v edici na nejasných místech z lat. předlohy, uvést lze např. **ПАЧЕ ВЪВРОМОУ** (1, 12) podle lat. *ac credulae* (1: 214, 2)⁵², **ᾠχοδαισι** (3, 11) podle lat. *exeunte* (3: 214, 23), **ОТОВОЮ** (4, 17) podle lat. *Otonis* (4: 214, 34), dále např. **НЕ МЪДАЮ** (30, 28) podle lat. *morante* (30: 223, 39) atd., rozhodli jsme se do tabulky doplnit pro srovnání i znění textu *Gump*.

Tabulka 1 Přehled editorских zásahů v textu vydání VencNik připravené J. Vašicou

Kapitola, řádek ve Vašicově edici	Znění <i>Gump</i> podle Pertzovy edice	Vašicou rekonstruované znění	Text rukopisu P/ text upravený Vašicou v edici	Text rukopisu K
Prol, 4	imaginationis potentia interioris (213, 3)	оБРАЗОВАНІА СИЛОЮ ВЪНШТРЕННАГО (Ed.)	355v10sq: оБРАЗОВАНІИ СИЛОЮ ВНШТРЕНА БО	274r6: оБРАЗОВАНІИ • СИЛОЮ ВЪНШТРЕННАБО
Prol, 7	sensibus subiectas intellectu discernere (213, 4)	∅	355v13: разоумѣнїи досмотрѣти / разоумѣнїи досмотрѣти (Ed.)	274r9: разоумѣчїи да смотроти
Prol, 13	desiderat (213, 7)	∅	355v17: желаетъ (Ed.)	274r15: желаютъ
Prol, 13sq	hunc aetas iuvenula contra (213, 7)	сего вѣкъъ ѡнын противу (Ed.)	355v17: не говѣа къ оунѣи и противѣ	274r15: не говѣа ко ѡнымъ и проѡву
Prol, 14	fas (213, 7)	∅	355v18: нравѣ (Ed.)	om.
Prol, 24sq	dediti (213, 12)	в'давше сѧ (Ed.)	356r2: в'дав' же сѧ	274r26: в'давше сѧ
Prol, 28	quadam (sc. quasi latenti ratione) (213, 14)	етерым (Ed.)	356r5: етери	274r30: етери
Prol, 31	comprehensionem (213, 15)	истагнет (Ed.)	356r7: стагнѣ	274v2: истагнѣ
Prol, 33	consonantiarum (213, 16)	∅	356r8: съглашенїѣ/ съглашенїѣ (Ed.)	274v4: съглашенїѣ
Prol, 34	vel qua opinionum imagine (213, 17)	ли которымъ вѣсти (Ed.)	356r9sq: ли кою вѣстью	274v6: ли кою вѣстию
Prol, 36	commixtione (213, 18)	смѣшенїемъ (Ed.)	356r11: смышленїѣ	274v8: смышленїемъ
Prol, 41	∅	∅	356r15: быше (Ed.)	om.

⁵¹ Takto citují místa z *VencNik* ve svých studiích rovněž E. Bláhová a V. Konzal, držíme se tedy tohoto úzu.

⁵² Lat. text *Gump* citujeme podle Pertzovy edice (stránka, řádek), zde i s uvedením čísla kapitoly pro lepší orientaci.

Prol, 44	coelesti (213, 21)	∅	356г17: нѣвѣснымъ / нѣснѣмъ (Ed.)	274v15: нѣснѣмъ
Prol, 48	ac (213, 23)	∅	356г21: толн (Ed.)	274v20: то
Prol, 50	serie (213, 24)	оуставъ (Ed.)	356г23: оуставы	274v22: оуставѣ
Prol, 55	divulgandum (213, 26)	шправимо (Ed.)	356v1: шправима	274v26sq: шправима
Prol, 57	menti devotae (213, 27)	завѣтънѣ (Ed.)	356v2: завѣѣ	274v28: завѣтъ
Prol, 68	secundi (213, 32)	в'тораго (Ed.)	356v11: вторѣмъ	275г9: в'торѣмъ
Prol, 73	raritatem (213, 34)	рѣдкость (Ed.)	356v14: радость	275г14: радость
Prol, 74	viciose (231, 34)	∅	356v15: исказно (Ed.)	275г15: не'казано
Prol, 76	causam operum sacra auctoritate (213, 35)	оуставѣ словесѣ дѣлѣ свѣтымъ (Ed.)	356v17: оуставѣ словесы и дѣлы стѣ	275г17: оуставѣ словесы и дѣлы стѣми
1,4	irradianti (213, 40sq)	сияющимъ (Ed.)	356v22: сїающѣ	275г23: сїающѣ
1, 8	exordium (213, 42)	начѣтїе (Ed.)	357г2: начѣ	275г28: начѣ
1, 10	studiis (214, 1)	∅	357г3: хитросѣтми (Ed.)	275г29: хитросѣтї
1, 12	ac credulae (214, 2)	таче в'врномоу (Ed.)	357г4: таче вечернемоу	275v1: таче вечер'номоу
1, 14	pernovimus (214, 2)	∅	357г6: оувѣдѣли (Ed.)	275v3: оувидѣли
1, 24	unam stili simplicitate praesentis (214, 7)	единоу пис'менѣ простынѣми настоѣщихъ (Ed.)	357г14sq: единѣ пис'менѣ простынѣми настоѣщими	275v13sq: единѣ пис'менѣ простынѣми настоѣщими
2, 14	quibus (213, 17)	∅	357v6: неѣ/неюж(ѣ) (Ed.)	276г6: нюже
3, 2sq	diebus honestorum actuum exemplo per naturae legem obclusis (214, 19sq)	дѣнемъ лѣпыхъ дѣланїи в'разомъ, по законѣ рода чловѣчес'ка зак'лепенымъ (Ed.)	357v9sq: днѣ лѣпѣ дѣланїи в'разѣ по законѣ рода члчка зак'лепены	276г9sq: днѣ лѣпыхъ дѣланїи в'разѣ по законѣ рода члчес'ка зак'лепены
3, 6	fraternam (214, 21)	∅	357v13: братѣ (Ed.)	276г14: брѣже
3, 11	exeunte (214, 23)	ѡходѣщѣ (Ed.)	357v16: ѡходѣща	276г18: ѡходѣща
4, 1	qui (214, 27)	же (Ed.)	357v21: идѣ	276г24: идѣже
4, 5	paternam (214, 28sq)	∅	357v24: ѡню (Ed.)	276г29: ѡтїню
4, 10	divinitus (214, 30)	божественно (Ed.)	358г3: бѣженноѣ	276v4: бѣтвенноу
4, 13	interiori (214, 32)	∅	358г5: внѣтрєнюю (Ed.)	276v6sq: в'нѣтрєнѣ

4, 16	actibus (214, 33)	дѣлы (Ed.)	358r7: дѣла	276v10: дѣла
4, 17	Otonis (214, 33)	отовою (Ed.)	358r8: готовою	276v11: готовою
5, 12	non impendisset (214, 41)	∅	358r20: творѣи бы (Ed.)	276v27sq: твори любы
5, 22sq	∅	кнѣжна (Ed.)	358v1: кнѣа	277r6: кнѣа
5, 24	cuiquam (215, 1)	∅	358v3: всѣкомѣ (Ed.)	om.
5, 27sq	domestica habitudine simplex (215, 3)	в' домѣ же простѣ ваши (Ed.)	358v6sq: кто ^{мѣ} не престааше	277r11: к' томѣ не престааше
5, 38	omnes actus (215, 7)	тихъ (въ) всѣхъ дѣланіихъ (Ed.)	358v12sq: тѣ всѣ дѣланіихъ	277r20: тѣхъ всѣ дѣланіихъ
5, 42	∅	∅	358v15: ти / тихъ (Ed.)	277r24: тѣхъ
5, 43	exsecutor (219, 9sq)	∅	358v16: въслѣоватѣ / въслѣдоватѣ (Ed.)	277r24sq: въслѣдоватѣ
5, 43	severior (215, 10)	лучіи (Ed.)	358v16: лѣчи	277r25: лѣчи
5, 46	edoctos (215, 11)	наоученыа (Ed.)	358v18: неоученыа	277r27sq: неоученыа
6, 1	virtutum (215, 12)	силѣ (Ed.)	358v19: силами	om.
6, 1	fulgentibus (215, 12)	∅	358v19: свѣтащинѣ / свѣтащинисѣ (Ed.)	277r29: свѣтащинѣ сѣ
6, 6sq	praesentiae eius adductus fuisset (215, 16sq)	∅	358v23: предъ онѣ приведенъ бѣдѣше (Ed.)	277v33sq: предъ неправеденъ бѣдѣше
7, 17	curiose (215, 33)	печально (Ed.)	359r20: печѣльно	278r2: пѣтлѣннѣ
7, 19	-que sacris (215, 33)	∅	359r21: и стѣи / и свѣтымъ (Ed.)	om.
7, 42sq	super his [tamen] errore pestifero depressis (215, 45)	надъ силами заблѣж(ѣ)ніемъ злымъ подавлеными (Ed.)	359v12: на сѣ заблѣжніе злыѣ подавленіе	278r25sq: на силами заблѣжніе злыѣ подавленіемъ
7, 46	summi (215, 47)	∅	359v15: вышнѣ / вышнихъ (Ed.)	278r30: в' вышнѣ
7, 57	cathecizans (216, 5)	∅	359v23: оуча (Ed.)	om.
8, 22	perlustrabat (216, 22)	преходѣше (Ed.)	360r17: преходѣше	279r5: преходѣше
8, 24	ut (216, 23)	∅	360r19: да (Ed.)	om.
8, 54	septa (216, 35)	∅	360v14: плоты (Ed.)	279v4: плоды
8, 54	∅	∅	360v14: сѣ / сѣи (Ed.)	om.
8, 74	pudentem (216, 45)	стыдѣщесѣ (Ed.)	361r3sq: стыдѣщесѣ сѣ	279v23: стыдѣщесѣ сѣ
8, 77sq	veneratus est (217, 1)	∅	361r6: оучитѣль есть / учѣстѣль есть (Ed.)	279v26sq: оучѣстѣль ѣ

8, 80	mundatis (217, 2)	вчѣщаго (Ed.)	361r8: вчищаго	279v28sq: вчѣщаго
8, 83	pia (217, 3)	милостним (Ed.)	361r11: милѣнѣи	280r2: милѣнѣи
9, 4	∅	∅	361r14: повѣда (Ed.)	280r6: повѣдавь
10, 1sq	dulces (217, 17)	∅	361r15: милаа (Ed.)	280r7: малаа
10, 2	amici (217, 17)	∅	361r15: дружину (Ed.)	280r7: дружина
10, 3	visio (217, 18)	∅	361r16: видѣнїе (Ed.)	280r9: виднїе
10, 4	porticum (217, 18)	∅	361r17: дворови (Ed.)	280r10: дворови [sic!]
10, 5	aedificiorum (217, 18)	вснова (Ed.)	361r17: вснова	280r10: вснова
10, 6	desolatam (217, 19)	впоустѣвшє (Ed.)	361r18: впоустѣвшь	280r12: впоустившє
10, 8sq	pro Dei fidelibus (217, 19sq)	вггвѣрныа (Ed.)	361r20: блгвѣрныа	280r14: блгвѣрныа
10, 10	∅	∅	361r21: всевѣдшєиѣ (Ed.)	280r15: всеведоушєиѣ
11, 1sq	domorum namque visa destructio felicem meae (217, 24)	домоу по истинѣ разрѣшенїем видѣнїа моего с'причаст'на (Ed.)	361r23: домѣ по истинѣ разрѣшенїе видѣнїа моего съпричастно	280r17sq: домоу по истинѣ разрѣшенїа моего • с'причаст'ноу
11, 4	∅	∅	361r25: впоустѣвшїи (Ed.)	280r20: впоустившїи
11, 7	∅	видѣх (Ed.)	361v2: вѣдѣ	280r23: видѣ
12, 1	∅	∅	361v6: свѣтлѣе (Ed.)	280r29: свѣтлїе
12, 10	∅	из' земля (Ed.)	361v12: и земля	280v6: и из' земля
12, 14	∅	∅	361v14: клирикѣ и законникѣ/ клириком и законником (Ed.)	280v9: клирикѣ
12, 14sq	∅	вемѣстѣ (Ed.)	361v14: ѣстѣ	280v9: емѣстѣ
12, 18	∅	∅	361v16: клирика (Ed.)	280v12: клирица
12, 34	∅	∅	361v25–362r1: влюдаше же сѧ (Ed.)	280v25: влюдаше же сѧ
13, 4sq	sectantium (218, 6)	вѣслѣдѣющихъ (Ed.)	362r14: вѣслѣдѣюца	281r14: вѣслѣдѣюца
13, 6	ignorantiam (218, 7)	∅	362r15: невѣдѣнїа (Ed.)	281r15: невидѣнїа
13, 8	∅	∅	362r17: всѧ (Ed.)	от.
13, 22	∅	∅	362v1: весь (Ed.)	281r30: все

13, 28sq	cordibus erga summam veritatem speculandam desides (218, 19)	ω вышнїи истинѣ смотрити лѣностивн (Ed.)	362v5sq: ω вышнїи смотрити истинѣ лѣностїю	281v5sq: ω вышнїи истинѣ смотрити лѣностїю
13, 30	quam plurimum consiliis (218, 20)	како мнѡги оумы (Ed.)	362v6: како мнѡги оуды	281v6sq: како мнѡги оуды
13, 40	∅	∅	362v14: злы / злых (Ed.)	281v15: злы
13, 64	cadentia (218, 35)	∅	363r6: падающа сѧ (Ed.)	282r7: падающа сѧ
14, 2	∅	∅	363r13: кнѣзѧ / князѧ (Ed.)	om.
15, 2	mentis perversitate et actuum qualitate (219, 5)	оума кривостїю и дѣлы рѣвностїю (Ed.)	363r19sq: оумѡ кривостїю и дѣлы • рѣвностїю	282r23: оумѡ кривостїю и дѣлы • рѣвностїю
15, 4	virum (219, 6)	моужоу (Ed.)	363r21: оумѧ	282r25: оуму
15, 10	∅	∅	363v1: оубѣдѣ (Ed.)	282r30: оубидѣ
15, 18	∅	∅	363v5: по повелѣнїю (Ed.)	282v5sq: по велѣнїю
16, 35	∅	∅	364r8: прѣстанѣвѣ (Ed.)	283r9: прѣстаховѣ
18, 11	∅	∅	364v5: 49, 2 козмиѣ / козмиѣ (Ed.)	283v6: козмы
18, 12	∅	∅	364v5: къ братѧ (Ed.)	283v7: братѧ
18, 20	∅	∅	364v10sq: вѣдѡше (Ed.)	283v13: видѡше
18, 22	∅	∅	364v12: на конь (Ed.)	om.
18, 24	∅	∅	364v13: вѣ не оумѣ / вых не оумѣл (Ed.)	283v16: вѣ не оумѣ
18, 28	∅	∅	364v16sq: честїи (Ed.)	283v19sq: чѣнїи
18, 37	veste (220, 3)	∅	364v22: скѡты (Ed.)	283v28: скоты
18, 38sq	ter surgentesterque iterum quasi quodammodo lassii (220, 4)	тры крѡты вѣстающе пакї и паки аки нѣкоторым сѧ трѣдом (Ed.)	364v22–24: три крѡты вѣстающе пачѣ и паки аки нѣкоим сѧ трѣдѡ	283v29sq: три крѡты вѣстающїи пакї и паки а нѣк которым сѧ трѣдѡ
18, 42	passionis (220, 5)	страсти (Ed.)	365r1: стрѣть	284r3: стрѣть
18, 43	dimiserunt (220, 6)	∅	365r2: ѡпѣстиша (Ed.)	284r3sq: ѡстоуиша
19, 6	∅	∅	365r24sq: дрѣжина (Ed.)	284v3: дрѣжина
19, 19	divertitur (220, 24)	∅	365v8: выниде (Ed.)	284v15: вниде
19, 31sq	tam dulci ... allocutioni (220, 32)	∅	365v17: такоиѧ глѡс слѡкоиѧ / такоиѧ же глаголѧ сладкоиѧ (Ed.)	om.

19, 35	praeparavero (220, 33)	оустрою (Ed.)	365v20: оустрон	285г1: оустрон
19, 35	sed (220, 34)	∅	365v20: но (Ed.)	285г1: не
19, 35sq	resiliente (220, 34)	∅	365v20: ѿскочившѸ (Ed.)	285г2: ѿскочивши
19, 38	∅	∅	365v22: же (Ed.)	285г4: же
19, 40	per capulum surripiens (220, 36)	∅	365v28sq: за рѣкоіа/ за роукоіаѸ (Ed.)	285г6sq: за рѣкѸ гати
19, 43	vides (220, 37)	∅	365v25: видиши (Ed.)	285г9: видѣши
19, 44	posset (220, 38)	моглѣ бы сѧ (Ed.)	366г1: моглѣ бы сѧ	285г10: моглѣ бы сѧ
19, 46	fraterni (220, 38)	∅	366г2: братни / братни (Ed.)	285г12: братени
19, 60	quasi (220, 43)	∅	366г13: аки (Ed.)	285г26: аще
19, 61	fervidam (220, 43)	∅	366г14: врѣщѣ (Ed.)	285г28: вѣрѣщѣ
19, 66	lanceis gladiisque (220, 45)	∅	366г17: мечи и копїи (Ed.)	285v2: мечи копїи
19, 71	sacratissima (220, 48)	∅	366г21: сѣчишии / свѣтѣшии (Ed.)	285v8: чистїиши
19, 76	martirum (221, 2)	моученичиѸ (Ed.)	366г25: мѣнциѣ	285v13: мѣнциѣѸ
19, 77	sub 4 Kalendarum (221, 3)	∅	366v1: прѣ каландѣ	285v15: прѣ каландѣ
20, 7	in catervas fidelium (221, 8)	на вѣрныѸ дружинѣ (Ed.)	366v7: на вѣрнаго дрѣжинѸ	285v23: на вѣрнаго дружинѣ
21, 6	non minus (221, 13)	не минѣ (Ed.)	366v14: не минѣ	286г2: не минѣ
21, 8	dilatatum (221, 14)	∅	366v15: раширенѸ (Ed.)	286г4: рашенѸ
21, 15sq	mirantibus (221, 17sq)	чюдившемсѧ (Ed.)	366v21: чюдиша сѧ	286г11: чюдиша сѧ
21, 17	hodie (221, 18)	∅	366v22: дешнаго (Ed.)	286г13: вышнаго
21, 19	venerando (221, 19)	∅	366v23: чѣтимо/честимо (Ed.)	286г14: чѣстимѣ
22, 2	patefactum est (221, 20)	∅	366v24sq: прѣвлено бы такѣ / прѣвлено быст такѣ (Ed.)	286г16: прѣвлено бы
22, 10	ariditate (221, 24)	∅	367г5sq: оушенїемъ/ оушенїем (Ed.)	286г24: оушенїемъ

22, 11	auditus ... privacione ... vitam ipsis ... odiosam finierunt (221, 24sq)	∅	367г6–8: а дрѣзѣи ѿдѣчени слѣха своего и гла житїе свое в ненависти всѣхъ своихъ ближнихъ злѣхъ ѿкончаша / а дрѣзѣи ѿдѣчени слѣха своего и глагола, житїе свое в ненависти всѣхъ своимъ ближнимъ злѣхъ ѿкончаша (Ed.)	от.
23, 3sq	visum est (221, 27)	∅	367г15sq: проявлено бысть / проявлено бысть (Ed.)	286v5sq: проявленоу бы ^т
23, 8	somno (221, 29)	∅	367г18: снѡ / сномѣхъ (Ed.)	286v10: сономѣхъ
23, 16	∅	∅	367г24: члѣкѣхъ / чловѣкѣхъ (Ed.)	286v17: члѣхъ
23, 19	∅	∅	367г25: члѣкѣхъ / чловѣкѣхъ (Ed.)	от.
23, 32	∅	ѡбрѣтѣша (Ed.)	367v9sq: ѡбрѣтоша	287г1: ѡбрѣтоша
23, 33sq	in hac angustia (221, 35)	въ сѣнь размышлени (Ed.)	367v10sq: в сѣ ^т размышленїе	287г2: в сѣ ^т размышленїе
23, 42	∅	∅	367v15: пренесено (Ed.)	287г9sq: принесено
23, 44	∅	∅	367v16: пренесено (Ed.)	287г11: принесено
23, 44sq	∅	∅	367v16: пренесе ѣ (Ed.)	287г11: принесесе
23, 45	aliquantum (221, 37)	∅	367v17: нѣколи (Ed.)	287г12: николи
23, 46	rivulo (221, 38)	рѣкоу (Ed.)	367v17: ракъ	287г13: ракоу
23, 53sq	sinceriter (221, 40)	чистами (Ed.)	367v22: частами	287г20: частами
23, 67	∅	∅	368г6: сѣгнѣше (Ed.)	287v1sq: гнѣше
23, 73	ymnis (221, 44)	∅	368г10: с похвалами и (Ed.)	287v7: с похвалами
23, 75	ibi vero (221, 45)	тамж(ѣ) (Ed.)	368г11: тѣ	287v9: тѣ
23, 79	frequentissime (221, 46)	∅	368г15: начаше (Ed.)	287v14: наинаѣше
23, 83	virtutibus (221, 48)	∅	368г17sq: ѡ силѣ же	287v18: ѡ силѣ же
23, 87	nostri (221, 49)	да нашего (Ed.)	368г20: дѣвнаго	287v21: дѣвнаго
24, 6	compedum ac manicarum ... contriti (222, 3sq)	∅	368г25: оузали ѡковаными мѣсчїи (Ed.)	287v28sq: ѣзали и ѡкованы мѣсчїи
24, 8	pulsantes (222, 4)	поражающе (Ed.)	368v1: поражающа	287v30: поражающа

24, 15	misserimos (222, 8)	∅	368v7: ѡкандыа (Ed.)	288г7sq: ѡкандыа
24, 21	vinctis (222, 12)	∅	368v12: с нѣсе оужнико (Ed.)	288г14: с нѣси оужаснико ^ѡ
24, 24	membra (222, 13)	ꙗды (Ed.)	368v14: ꙗзы	288г16: ꙗзы
24, 27	exiliunt (222, 15)	∅	368v14: искочиша (Ed.)	288г20: скон'чаша
24, 30	refferunt (222, 15)	∅	368v18sq: повѣдающе (Ed.)	288г23: повѣдающе
25, 3	senserit (222, 19)	∅	368v20: ѡчюти (Ed.)	288г25: ѡчти
25, 4	liberatum (222, 19)	∅	368v21: избавленъ (Ed.)	288г26: избавилъ
25, 9	ad clericatus ... aecclesiam (222, 21sq)	въ клирики церкви (Ed.)	368v25: въ клирики къ цркви	288v1: въ клирикъ црви
26, 6sq	scriptum (222, 26)	∅	369г6: писаніе (Ed.)	288v10: писаніа
26, 10	∅	самъ (Ed.)	369г9: самѣ	288v14: самѣ
26, 13	vera (222, 30)	∅	369г11: истинны / истинных (Ed.)	288v17sq: истинны
26, 17	visus est (222, 32)	∅	369г14: видѣнъ бы / видѣнъ быст (Ed.)	288v22: видѣно бы
27, 3	strictius (222, 34)	∅	369г20: крѣпцѣ (Ed.)	288v30: крѣпци
27, 4	amarissime (222, 35)	∅	369г21: горцѣ (Ed.)	289г1: горци
27, 10	morituro (222, 38)	∅	369г25: оумирающаго (Ed.)	289г6: оумирающаго
27, 19	mansuefactis (223, 1)	∅	369v7: оутишена (Ed.)	289г15: оутѣшена
28, 2	mulier quaedam (223, 3)	∅	369v12: жена етера (Ed.)	от.
28, 10	∅	ицѣлением (Ed.)	369v17: ицѣленіа	289г28: ицѣление
28, 10	∅	∅	369v17: бо (Ed.)	от.
29, 4	sed (223, 11)	нъ (Ed.)	369v21: къ	289v3: къ
29, 8	manus (223, 13)	∅	369v24: рѣцѣ (Ed.)	289v6: рѣцы
29, 18	Dei (223, 16)	∅	370г6: вѣжію / в' вожію (Ed.)	in margine 289v: в' вѣжію
30, 4	se contrahendo incedens (223, 21)	∅	370г10: лажаше (Ed.)	289v21sq: лажаше
30, 10	∅	∅	370г15: на немже тамо (Ed.)	289v28sq: на немже тамо при не ^н же тамо
30, 20sq	pauper amande (223, 30)	∅	370г23: ѡ несмыслене любвины (Ed.)	290г8sq: несмыслены ^н любвины

30, 28	non moror (223, 34)	НЕ МЪДАЮ (Ed.)	370v3: НЕ МОГЪ	290r14: НЕ МОГЪ
30, 37	pedum nervi (223, 40)	Ø	370v10: НОНЬ / НОЖНЫΔ (Ed.)	от.
30, 38	Ø	Ø	370v11: ТРОСКОТАТИ (Ed.)	290r22: КРОСКОТАТИ
30, 38	prius (223, 40)	Ø	370v11: ПЕРВОЕ (Ed.)	290r22: ПЕРВІЕ
30, 44	Ø	Ø	370v15: ФРАЦТЪКИ / ФРАЗЕТЪКИ (Ed.)	290r:27: ВРАЦТЕН

Vašicova edice není pochopitelně prosta chyb, což lze ovšem předpokládat u každé práce tohoto typu a na chyby zde chceme poukázat čistě z informativních důvodů. Na mnohé z výše uvedeného ostatně upozornil ve své snad až příliš příkré recenzi B. Havránek,⁵³ který celému Vajsovu *Sborníku* vytkl především nejednotný ediční přístup k textům, Vašicovi konkrétně pak příliš velký počet emendací, rozepisování zkratk a kriticky se vyjádřil i ke kvalitě jeho českého překladu. Havránkovu recenzi lze nicméně ještě v leccěms doplnit. Některé omyly v edici jsou dány technickou náročností zpracování, která musela být u tohoto typu textu na konci 20. let minulého století jistě značná, např. na s. 85 je v poznámkovém aparátu vynecháno číslo poznámky 30 z textu a následně uvedeno u poznámky 31, na s. 88 zcela chybí text pozn. 26, ač je v textu edice uveden odkaz, a na s. 92 je přehozeno pořadí poznámek oproti odkazům v textu (pozn. 11a před pozn. 11), pozn. 18 na s. 103 patří až na s. 104. Ojedinelé jsou chyby vztahující se přímo k textu či variantám, uvádíme je však výběrově – v Prol, 26 je uveden tvar **ТОЛИКЪ**, což však vychází již z chyby v Nikol'ského edici, v rkp. **К** čteme **ТОЛИ**, přičemž toto znění je pak v pozn. 24 chybně přiřazeno k rkp. **Р**. Dále v pozn. 16 na s. 90 je uvedeno znění rkp. **Р сѣ**, ve skutečnosti **сѣ**. Na počátku kap. 8 chybí k lexému **ПОСТЪХЪ** v poznámkách varianta z rkp. **Р постѣ**, v téže kap. na ř. 62 je opomenuta poznámka s informací, že lexém **и** není v rkp. **Р** doložen. V kap. 11, 7 je uvedeno, že lexém **ИКО** je dochován pouze v rkp. **Р**, ve skutečnosti je pouze v **К**, dále v kap. 12, 33 je k lexému **В' Д'КЛЕ** chybně uvedeno, že rkp. **К** má doložen tvar **В' Д'КЛЕ**. Na závěr můžeme z drobných omylů ještě doplnit, že na s. 101 je v pozn. 13 uvedeno, že v rkp. **К** chybí lexém **В'К**, ve skutečnosti však nechybí, viz zde novou edici, fol. 280v, ř. 28.

⁵³ HAVRÁNEK 1931, s. 198–201.

4. Gumpoldova legenda

Gumpoldova legenda patří vedle *Crescente fide* (dále *Cres*) a *První staroslověnské legendy o sv. Václavu* k nejstarším dochovaným legendám o sv. Václavu. Spolu se zmíněnou *Cres* je také hlavním pramenem v minulosti i současnosti⁵⁴ tolik diskutované *Kristiánovy legendy* (dále *Krist*). Zatímco u *Cres* a *Krist* nejsou známy bližší okolnosti jejich vzniku, o *Gump* je známo, že byla sepsána na přání císaře Oty II. v poslední třetině 10. století mantovským biskupem Gumpoldem. Za mezní datum vzniku legendy lze pokládat buď rok 973, kdy bylo založeno pražské biskupství, o němž se legenda ještě nezmiňuje, z čehož lze odvodit, že byla sepsána před tímto datem,⁵⁵ nebo rok 983, kdy umírá císař Ota II.⁵⁶ Obecně je však nutné konstatovat, že toho o autorovi samotném příliš mnoho nevíme.⁵⁷

Syntakticky komplikovaná a rétoricky „vybroušená“ legenda měla s největší pravděpodobností nahradit tehdy již příliš jazykově prostou a proto nevyhovující václavskou legendu *Cres*.⁵⁸ Nic nemůže lépe charakterizovat povahu textu *Gump* než vyjádření jednoho z nejvýznamnějších medievistů minulého století Maxe Manitia (1858–1933), který prohlásil, že u Gumpolda „*ustupuje častěji skutečná znalost faktů nesnesitelně nabubřelé frázovitosti*“.⁵⁹ I kvůli svému specifickému stylu byla legenda v minulosti hodnocena různě, především co se týče jejího vztahu k ostatním latinským legendám a také významu a postavení v rámci filiace václavských legend vůbec. Bez zbytečného zabíhání do podrobností se pokusíme alespoň stručně shrnout vývoj názorů na *Gump*.

J. Dobrovský a ve shodě s ním i editor prvního dílu *Fontes rerum Bohemicarum* J. Emler ještě považovali *Gump* za nejstarší latinskou legendu.⁶⁰ Tento názor souzněl s tehdejší představou medievistů o užití hagiografických textů při předčítání v mnišských komunitách karolinské a otonské doby, jinými slovy s názorem, že legendy se vyvíjely od textů složitějších k textům prostším užívaných při liturgii.⁶¹ Až J. Pekař na poč. 20. století po pečlivé analýze vyhodnotil text *Gump* jako pouhý výtah a rozšíření základní václavské legendy *Cres*. Na rozdíl od svých předchůdců ke *Gump* přistupoval velmi kriticky i co se týče stylistiky a čtivosti textu a označil ji za pouhé bezcenné přepracování *Cres*.⁶² Tento Pekařův názor se ještě pokusil na základě

⁵⁴ Srov. např. diskuze P. Kubína a D. Kalhouse v nedávné době, viz KALHOUS 2007 a 2009, KUBÍN 2007, k tomuto i dále.

⁵⁵ KALIVODA 2010, s. 53. Kriticky se k meznímu datu 973 staví KUBÍN 2011, s. 137.

⁵⁶ ZACHOVÁ 2010, s. 17.

⁵⁷ MILADINOV 2013, s. 22. Na druhou stranu ale aspoň autora známe jménem, což rozhodně nebývá u nejstarších legend pravidlem.

⁵⁸ Pro úplnost je ale nutné doplnit, že dnes nevíme, jak původní text *Cres* vypadal, protože všechny dnes dochované rukopisy jsou mladší, než *Gumpoldova legenda*.

⁵⁹ MANITIUS 1923, s. 182

⁶⁰ LUDVÍKOVSKÝ 1973–1974, s. 267.

⁶¹ KALIVODA 2010, s. 54.

⁶² PEKAŘ 1906, s. 40.

srovnání *Gump*, *Cres* a *VencNik* podrobit kritice J. Slavík ve své studii *Mladší slovanská legenda o sv. Václavu a její význam pro kritiku legend latinských* publikované v roce 1929 ve *Svatováclavském sborníku*.⁶³ Pekařův názor se nicméně postupně prosadil a *Gump* se tím stala pro filiaci latinských václavských legend do určité míry méně zajímavou a byla odsunuta na okraj jak na poli bádání filologickém, tak historickém.

Modernější práce zabývající se václavskými a ludmilskými legendami se *Gump* věnují spíše okrajově (především ve srovnání s *Cres* a *Krist*) a nikoliv⁶⁴ systematicky a detailně. Příkladem tohoto přístupu může být např. drobná úvaha J. Banaszkiewicze⁶⁵ či příspěvek I. Adámkové.⁶⁶ D. Třeštík, autor zatím poslední a zřejmě nejpracovanější teorie o chronologii a vzájemných vztazích václavských a ludmilských legend,⁶⁷ se *Gump* věnoval sice podrobněji, ale taktéž vždy jen v souvislosti s *Cres* nebo *Krist*. Stejně jako starší autoři hodnotí s jistou ironií také Gumpoldův jazyk a styl.⁶⁸ Po D. Třeštíkovi se prozatím žádná další systematická práce monografického rozsahu k václavským legendám neobjevila. Pozornost se v českém prostředí soustředí spíše na raně křesťanskou hagiografii.⁶⁹ Vznikají nicméně alespoň kratší studie věnující se problematice svatováclavské hagiografie jako celku. Zmínit je třeba především stať J. Kalivody se sborníku *Svatý Václav – Na památku 1100. výročí narození knížete Václava svatého* z roku 2010, v níž se autor s jistými připomínkami relativně kladně vyslovuje ke koncepci předložené D. Třeštíkem.

I přes výše uvedené výhrady k čtivosti legendy je třeba zdůraznit, že v době svého vzniku byla *Gump* považována za vrchol literární činnosti. O jejím významu svědčí už samotný její překlad do staroslověnštiny a také využití v lat. breviářních čteních českého původu.⁷⁰ Důkazem její obliby může být také fakt, že z ní ve velké míře čerpal Kristián a že byla inspirací i pro pozdější legendy ve 13. století, např. *Oportet nos fratres*.⁷¹

Jak již bylo naznačeno výše, *Gump* je ve své podstatě převyprávěním *Cres*. Přestože je samozřejmě možné si dobře představit obsah a kostru příběhu václavských legend, rozhodně není na škodu alespoň ve stručnosti představit strukturu legendy, což bude nepochybně důležité při analýze případných dalších předloh *VencNik*.

---

⁶³ SLAVÍK 1929.

⁶⁴ Snad s výjimkou publikace ZACHOVÁ 2010.

⁶⁵ BANASZKIEWICZ 2003, s. 48–52.

⁶⁶ ADÁMKOVÁ 2018.

⁶⁷ TŘEŠTÍK 2008.

⁶⁸ Srov. např. TŘEŠTÍK 2008, s. 10.

⁶⁹ KITZLER 2012.

⁷⁰ Podrobněji viz dále a také LUDVÍKOVSKÝ 1973–1974, s. 279

⁷¹ ZACHOVÁ 2000, s. 46.

Tabulka 2 Gumpoldova legenda – obsah

kap.	obsah
prolog	květnatá a syntakticky složitá úvaha o lidských schopnostech a dovednostech
1.	šíření křesťanství v Čechách
2.	kníže Spytihněv přijímá křesťanství za vlády císaře Jindřicha
3.	kníže Vratislav nastupuje na knížecí stolec a nechává postavit kostel sv. Jiří
4.	Václavovo vzdělání na Budči, po smrti Vratislava se Václav stává proti své vůli knížetem
5.	popis Václavovy povahy a ctností
6.	Václavovo chování na soudech
7.	Václav nechává bořit šibenice, přijímá cizí kněze, Václavova snaha o soužití s pohanskou částí společnosti
8.	vykreslení Václava jako světce (putování po horách a v lesích, žatva pšenice, pečení hostií, účast na vinobraní apod.)
9.	popis Václavových prorockých schopností, sen o zničení domu kněze Pavla
10.	Václav popisuje zničení domu kněze Pavla
11.	Václav vysvětluje, co prorocký sen znamená
12.	potvrzení Václavových prorockých předpovědí, popis jeho horlivosti ve víře
13.	Václavova promluva k pohanům
14.	popis Václavovy oddanosti křesťanské víře
15.	Boleslav chystá proti Václavovi úklady, ten nechává vystavět kostel na počest sv. Víta, pro což žádá povolení u řezenského biskupa Tutona
16.	Václav chce předat vládu Boleslavovi a odejít do Říma
17.	Boleslav dále strojí úklady proti svému bratru
18.	Boleslav zve Václava na hostinu, kde se ho chystá zavraždit
19.	Václavova vražda
20.	vraždění Václavových stoupenců
21.	zázrak s krví na stěně kostela
22.	potrestání Václavových vrahů
23.	translace ostatků knížete Václava
24.	Václavův zázrak – osvobození vězňů
25.	Václavův zázrak a obrácení pohana na křesťanskou víru
26.	Václavův zázrak – zachované mrtvé tělo jeho sluhy
27.	Václavův zázrak – osvobození odsouzeného na smrt
28.	Václavův zázrak – uzdravení chromé a slepé ženy
29.	Václavův zázrak – osvobození dlužníka
30.	Václavův zázrak – uzdravení chromého muže z Frank

4.1 Rukopisné dochování *Gumpoldovy legendy*

Kompletní text *Gump* je dnes dochován v šesti rukopisech,⁷² ale pochopitelně není vyloučeno, že mohou být v budoucnu objeveny i kodexy další. Nejznámější a nejstarší opis legendy se nachází v tzv. Wolfenbüttelském kodexu (dále *Gump^{Wolf}*), dnes uloženém v Herzog-August-Bibliothek ve Wolfenbüttelu pod signaturou Cod. Guelf. 11.2 Aug. 4°.⁷³ Jeho objednavatelkou byla pravděpodobně kněžna Emma, manželka českého knížete Boleslava II. Do dnešní podoby byl kodex sestaven pravděpodobně ve 14. století a kromě textu *Gump*, který pochází snad z počátku 11. století, obsahuje také další legendistické i jiné skladby. *Gump* tu předchází dvě kratší legendy, které však byly sepsány později, konkrétně na přelomu 12. a 13. století. V další části kodexu pak nalezneme texty ještě mladší, a to ze 13. a 14. století. Skladba kodexu o 109 ff., kterou uvádíme kvůli jeho významu v úplnosti, je následující:⁷⁴ ff. 1v–13r: *Legenda o sv. Pantaleonovi*, ff. 13v–18r: *Legenda o sv. Jiljí*, ff. 18v–37r: *Gumpoldova legenda*, ff. 38r–53v: Homilie neznámého autora,⁷⁵ ff. 54r–108r: *Liber physicorum*, ff. 108v–109r: *Aristotelica*.

Dále je text *Gump* dochován ve dvou kodexech z 12. století. První z nich je uložený v Bibliothèque Royale de Belgique v Bruselu (dále *Gump^{Belg}*) pod sign. 3223 (ve starších katalozích uváděna původní sign. 9289). Jedná se o dvousvazkový pasionál, v němž se *Gump* nachází ve svazku prvním na ff. 38v–42r. Pasionál obsahuje kromě *Gumpoldovy legendy* také život sv. Kolumbána, Severina apod.⁷⁶ Druhým kodexem z 12. století je pasionál pocházející původně snad ze saského kláštera v Huysburgu a dnes uložený ve Staatsbibliothek zu Berlin pod sign. Theol. lat. oct. 162 (dále *Gump^{Berl}*). *Gump* se nachází na ff. 94r–104r.⁷⁷ Vedle *Gump* jsou v pasionálu např. legendy o sv. Kolumbánovi nebo Cypriánovi.

Dalším kodexem, který obsahuje kompletní text *Gump*, je třisvazkový pasionál *Liber sanctae Mariae virginis in Halesprunnen* pocházející z přelomu 12. a 13. století (dále *Gump^{Erlg}*) a dnes dochovaný v Univerzitní knihovně v Erlangenu pod sign. Ms 413 (původní sign. Ms 148).⁷⁸ *Gump* se nachází ve třetí části na ff. 113r–123v.

Jediný kodex s textem *Gump* dochovaný v Čechách (dále *Gump^{Prag}*) je uložený pod sign. G5 v Knihovně pražské metropolitní kapituly spadající pod Archiv Pražského hradu.⁷⁹ Kromě *Gumpoldovy legendy*, která se nachází na ff. 36v–43v, obsahuje kodex z 1. pol. 14. století

⁷² PEKAŘ 1906, s. 39–40.

⁷³ ZACHOVÁ 2010, s. 11–32.

⁷⁴ Podrobněji HEINEMANN 1966, s. 158–160

⁷⁵ Bližší informace o těchto textech se nám bohužel nepodařilo získat, katalog rukopisů této části sbírky uvádí pouze údaj *homiliae vel sermones incerti auctoris* (HEINEMANN 1966, s. 159).

⁷⁶ Podrobný soupis všech textů kodexu GHEYN 1905, s. 200–209

⁷⁷ FINGERNAGEL 1991, s. 22

⁷⁸ FISCHER 1928.

⁷⁹ PODLAHA 1922, s. 87–89

také další legendistické a jiné významné texty, např. českou redakci *Cres* (ff. 46r–47v), dále *Krist* (ff. 24v–36v), *Kosmovu kroniku* (48r–105r) a *Kanapariovu legendu o sv. Vojtěchu* (ff. 1r–8v). Poslední a nejmladší kodex obsahující text *Gump* je uložený v Société des Bollandistes v Bruselu pod sign. Boll. 152 (dále *Gump*^{Boll}) a obsahuje na ff. 136r–142r kopii rkp. *Gump* pořízenou v 17. století.⁸⁰

Kromě výše zmíněných kodexů můžeme zmínit také přepis Wolfenbüttelského rukopisu *Gump*, který nechal pořídit V. Hanka (1824) a který se dnes nachází ve sbírkách oddělení rukopisů a starých tisků Knihovny Národního muzea pod sign. VIII E 6b.

Pro větší přehlednost uvádíme soupis rukopisů s textem *Gump* v souhrnné tabulce.

Tabulka 3 Rukopisné dochování kompletního textu *Gump*

sign.	datace	místo uložení rukopisu	název	folia
Cod. Guelf. 11.2. Aug. 4	poč. 11. století (text <i>Gump</i>)	Herzog August Bibliothek – Wolfenbüttel	Wolfenbüttelský kodex	18v–37r
3223 (dříve 9289)	12. století	Bibliothèque Royale de Belgique		38r–42v
Theol. lat. oct. 162	12. století	Staatsbibliothek zu Berlin		94r–104r
Ms 413 (dříve Ms 148), vol. 3	12./13. století	Universitätsbibliothek Erlangen- Nürnberg	Liber sanctae Mariae virginis in Halesprunnen	113r–123v
G5	1. pol. 14. století	Knihovna Pražské metropolitní kapituly		36v–43v
Boll. 152	17. století	Société des Bollandistes v Bruselu		136r–142r

V souvislosti s kompletními rukopisy *Gump* je vhodné upozornit i na fakt, že kapitoly 18–21 této legendy jsou dochovány rovněž v některých breviářiích uložených v NK ČR, např. sign. VI.E.13, XXIII.D.138, XXIII.D.142 a XXIII.D.156.⁸¹ Pochopitelně je třeba poznamenat, že tento výčet nemusí být, a téměř jistě není, konečný, protože zpracovávání rukopisných sbírek není zdaleka kompletní.

⁸⁰ PEKAŘ 1906, s. 39.

⁸¹ Za upozornění na tyto texty děkuji Mgr. Michalu Dragounovi z Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., srov. dále např. SVOBODOVÁ 2005–2006.

Tabulka 4 Breviáře s úryvky Gump

<i>Gump</i> – breviáře s úryvky				
signes.	datace	místo uložení	název	folia/stránky
VI.E.13	2. pol. 12. století	NK ČR	Breviarium.	s. 440–445, kap. 18–21 <i>Gump</i>
XXIII.D.138	2. pol. 14. století	NK ČR	Breviarium in usum monialium s. Georgii in castro Pragensi conscriptum. Pars aestivalis.	192vb–194va, kap. 18–21 <i>Gump</i>
XXIII.D.142	2. pol. 14. století	NK ČR	Breviarium in usum Elisabeth, sanctimonialis monasterii s. Georgii in castro Pragensi, conscriptum.	428r–431v, kap. 18–21 <i>Gump</i>
XXIII.D.156	přelom 12. a 13. století	NK ČR	Breviarium in usum monialium s. Georgii in castro Pragensi conscriptum.	126r–127r, kap. 18–21 <i>Gump</i>

Pokud jde o rozdíly mezi jednotlivými kompletními rukopisy *Gump*, nejsou nikterak zásadní v tom smyslu, že žádný rukopis nemá oproti jiným odlišné pořadí kapitol či větší odchylky v textu. Pochopitelně tu najdeme řadu rozdílů pravopisných, které ovšem pro naše zkoumání nejsou relevantní. Výraznější odlišnosti se objevují na úrovni lexika či slovosledu, podrobněji však bude o této problematice pojednáno v souvislosti se snahou určit rukopis *Gump*, který má nejbliže k staroslověnskému řekladu *VencNik* (viz níže kap. 4.3).

4.2 Jazyk *Gumpoldovy legendy*

Jazykové a především stylistické stránce *Gump* byla v odborné literatuře věnována pozornost prozatím jen velmi okrajově, pokud ovšem nepočítáme četné komentáře na adresu rétorické vznešenosti textu. Celou problematiku nicméně nelze než znovu uvést konstatováním, že *Gump* je text velmi syntakticky komplikovaný a rétoricky a stylisticky vyumělkovaný,⁸² především ve své první třetině. Zejména prolog a první kapitola obsahují dlouhá a složitá souvětí, v nichž se kumulují věty vedlejší, polovětné konstrukce a vazby gerundií a gerundiv. Kromě této syntaktické a stylové komplikovanosti, která jistě vycházela ze snahy autora poskytnout čtenáři text na vysoké stylistické úrovni, již nemohla relativně prostým jazykem psaná *Cres* dosáhnout, lze v textu poměrně snadno identifikovat i jazykové jevy typické pro lat. středověké texty,⁸³ byť jich není mnoho. Nejnapadnější je užití abl. gerundia ve funkci ptc. prézenta aktiva, např. *hoc ipse Deo plenus iuvenis mandatam perfectius amando* (= amans) (7: 215, 24⁸⁴) *aecclesiamque properando* (= properans) *ingressus* (19: 220, 22), *aecclesiam cum sarcofago Deum laudando* (=

⁸² Obecně k tomuto stylu srov. BERSCHIN 1999.

⁸³ K této problematice např. STOTZ 1998.

⁸⁴ Citováno podle Pertzovy edice *Gump* z roku 1841.

laudantes) *introeunt* (23: 221, 39), *omnes simul flendo* (= flentes) *proruperunt* (24: 222, 5) atd. Při analýze překladové techniky bude zajímavé sledovat, jakým způsobem byl tento morfologický jev překládán do staroslověnštiny. Dalším jevem typickým pro středověké texty, který se však v *Gump* vyskytuje okrajově, je i tzv. opisná konjugace v perfektním kmeni,⁸⁵ např. *sacer ipse iuvenis, saecularibus quamvis ob regimen negociiis haut raro fuerit interceptus* (8: 216, 14–15). Z lexémů typických pro středověkou latinu lze zmínit např. užití slova *caballus* (23: 221, 38), *carceralis* (18: 222, 33) a dalších. V textu *Gump* naopak nenacházíme výraznější odchylky od užití ablativu absolutního v klasické latině, a to i přesto, že je tato polovětná konstrukce v legendě užívána velmi hojně. Nenajdeme zde ani další typicky středověký jazykový jev, a to vedlejší věty obsahové uvozené spojkami *quia*, *quod* či *quoniam* místo akuzativu s infinitivem užívaného v těchto případech v klasické latině.

4.3 Edice a překlady *Gumpoldovy legendy*

S povahou textu *Gump* do jisté míry souzní i dosavadní zpracování její rukopisné tradice, které představuje v podstatě jedna kritická edice z 1. poloviny 19. století, v níž nejsou podchyceny varianty všech dnes známých rukopisů. Tuto edici připravil G. H. Pertz⁸⁶ na základě rukopisu Wolfenbüttelského, Pražského a Bruselského. Další výše uvedené rukopisy nebyly Pertzovi v jeho době známy. Text této edice byl posléze přetištěn J. Emlerem v řadě *Fontes rerum Bohemiarum*,⁸⁷ kde je synopticky vydán také český překlad legendy, který vypracoval F. J. Zoubek a který je již z dnešního pohledu zastaralý. Novější překlad *Gump* od historika a archeologa Z. Kristena byl pak otištěn ve sborníku O. Králíka *Nejstarší legendy přemyslovských Čech* v roce 1969.⁸⁸ Nejnovějšími příspěvky ke *Gump* jsou stručný úvod a překlad kap. 17–30 do němčiny připravený L. Jirouškovou v publikaci *Mirakelberichte des frühen und hohen Mittelalters*⁸⁹ a dále publikace J. Zachové *Legendy Wolfenbüttelského rukopisu*.⁹⁰ Nejnověji byla pak *Gumpoldova legenda* přeložena do angličtiny Marinou Miladinov v publikaci *Saints of Christianization Age of Central Europe*.⁹¹

⁸⁵ NECHUTOVÁ 2002, s. 68.

⁸⁶ PERTZ 1841, s. 211–213.

⁸⁷ EMLER 1873, s. 146–166.

⁸⁸ KRÁLÍK 1969, s. 37–53.

⁸⁹ HERBERS – JIROUŠKOVÁ – VOGEL 2005, s. 179–197.

⁹⁰ ZACHOVÁ 2010. Naopak v publikaci *Středověké legendy o českých světcích* vydané v edici Česká knižnice *Gump* není, srov. KOLÁR – ŠELUCKÁ 2011.

⁹¹ MILADINOV 2013. Jako latinská předloha posloužil překladatelce text uveřejněný v publikaci ZACHOVÁ 2010, což ovšem není kritická edice, jak editorka v úvodu ke svému překladu uvádí.

4.4 Zhodnocení dochovaných rukopisů *Gumpoldovy legendy* ve vztahu k *Druhé staroslověnské legendě o sv. Václavu*

I přes výše uvedenou skutečnost, že neexistuje moderní kritická edice *Gump*, je možné se pokusit alespoň o částečnou analýzu dochovaných rukopisů ve vztahu k *VencNik*. Zcela oprávněný by byl předpoklad, že nejbližší bude mít staroslověnskému textu rkp. *Gump^{Wolf}*, protože je nejstaršího data. Paradoxní však je, že právě tento rkp. má oproti stsl. znění nejvíce variant a v největším počtu případů se s překladem neshoduje, jak je patrné z tabulky níže. Prakticky nikdy nenastane situace, kdy by *Gump^{Wolf}* měl ve srovnání s ostatními rukopisy vzhledem k *VencNik* nejlepší čtení, naopak nejvíce shod má se stsl. textem rkp. *Gump^{Belg}*, i když ani zde není pochopitelně shoda úplná.

Vzhledem k tomu, že byla Vašicova edice použita k excerpci *VencNik* pro *SJS* a následně byla podle ní vytvořena i příslušná část latinsko-staroslověnské lístkové kartotéky⁹², je vhodné zmínit, že některými různočteními lze vysvětlit i lexémy, které se při porovnání s Pertzovou edicí jeví jako nepřeložené, např. 286r11: **и мѣже во** – *Gump^{Belg}*, *Gump^{Prag}*, *Gump^{Erlg}*: quibus **vero** × *Gump^{Wolf}*, *Gump^{Berl}*: quibus. Výběr relevantních různočtení latinských rukopisů uvádíme pro přehlednost v tabulce, varianty shodné se zněním *VencNik* jsou zvýrazněny červenou barvou.

Tabulka 5 Výběrový přehled různočtení latinských rukopisů *Gump* ve vztahu k *VencNik*

VencNik	<i>Gump^{Wolf}</i>	<i>Gump^{Belg}</i>	<i>Gump^{Prag}</i>	<i>Gump^{Erlg}</i>	<i>Gump^{Berl}</i>
274r11: оуиоуиѣ	mentem	mente	mente	mentem	mente
275r18: ꙗꙗнаиенаюѡагѡ	designantes	designantis	designantis	designantis	designantis
275v16: сѡреиѡѡю	<i>om.</i>	aggredimur	aggredimur	aggredimur	<i>om.</i>
275v18: ꙗꙗа	pneumati	pneumatis	pneumatis	pneumatis	pneumatis
276r3: и	ad	ac	ac	ac	ac
276r4: сѡиѡ	<i>om.</i>	sancti	sancti	sancti	sancti
276r18: ѡꙗꙗаѡѡа	eunte	exeunte	exeunte	exeunte	exeunte
276r25sq: оꙗꙗꙗ	<i>om.</i>	puer	puer	puer	puer
277r24: om.	mansuetissime	om.	mansuetissime	mansuetissime	mansuetissime
277r28: ѡꙗꙗꙗѡѡа	perduxit	perluxit	perluxit	perluxit	perluxit
278v27: ѡꙗꙗꙗѡѡа и ѡꙗꙗꙗ	tacitus excitat	excitat tacitus	excitat tacitus	excitat tacitus	tacitus excitat

⁹² Latinsko-staroslověnská kartotéka evidující ve své první části slovní zásobu *Bes* a v druhé slovní zásobu dalších vybraných památek přeložených z latiny, např. *Kyjevských listů*, je uložena v Oddělení paleoslovenistiky a byzantologie SLÚ.

277v4–5: <i>om.</i>	eius suffragiis immunis abiret e medio	<i>om.</i>	eius suffragiis immunis abiret e medio	<i>om.</i>	<i>om.</i>
280r19: <i>om.</i>	sanctae	<i>om.</i>	<i>om.</i>	<i>om.</i>	<i>om.</i>
281v8: <i>om.</i>	iam	<i>om.</i>	iam	iam	iam
284v23–24: <i>салигъ сѣѣи</i>	sanctus ipse	sanctus ipse	sanctus ipse	<i>ipse sanctus</i>	sanctus ipse
284v24: <i>Тако</i>	<i>om.</i>	ita	ita	ita	ita
285r1: <i>днь ти</i>	hodie tibi	hodie tibi	hodie tibi	hodie tibi	tibi hodie
285v23: <i>вѣрнаго дровѣжнѣоу</i>	catervas fidelium	fidelium catervas	fidelium catervas	fidelium catervas	fidelium catervas
286r5: <i>видѣннѣмъ</i>	viso	<i>om.</i>	viso	viso	viso
286r11: <i>ниже бо</i>	quibus	quibus vero	quibus vero	quibus vero	quibus
286r15: <i>но</i>	ut	et	et	ut	ut
287r4–5: <i>вѣжню силоу нашѣшоу</i>	Dei praesente virtute	Dei praesente virtute	Dei praesente virtute	Dei praesente virtute	Dei virtute praesente
287v27: <i>люте</i>	<i>om.</i>	crudeli	crudeli	crudeli	crudeli
287v30: <i>возопиша</i>	flendo	<i>om.</i>	<i>om.</i>	<i>om.</i>	flendo
288r16: <i>и</i>	et	quam	quam	quam	et
288v5: <i>om.</i>	nomine Podhiwen	<i>om.</i>	<i>om.</i>	<i>om.</i>	<i>om.</i>
288v7sq: <i>вѣѣ рабъ его тиннѣ дѣло его вѣрнѣи вѣѣ</i>	fideliorem servulis	servulis fideliorem	fideliorem servulis	fideliorem servulis	fideliorem servulis
288v17: <i>и</i>	enim	eum	eum	eum	eum
290r21: <i>om.</i>	martiris	<i>om.</i>	<i>om.</i>	<i>om.</i>	martyris

5. Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu v kontextu latinských a staroslověnských václavských legend

Filiace václavských legend raného a vrcholného středověku a mnohé další dílčí otázky spojené s touto problematikou nejsou do všech detailů vyřešeny dodnes. V některých otázkách můžeme dospět přinejlepším jen k velké míře pravděpodobnosti a obecné shodě, což je jistě důsledkem toho, že se v průběhu desetiletí objevily mnohé teorie, jejichž podstatou byla vždy rekonstrukce většího či menšího počtu předpokládaných, ovšem dnes nedoložených legendistických textů. Samostatnou kapitolou celé této problematiky by pak byla kontinuita staroslověnské, resp. církevněslovanské literatury v přemyslovských Čechách, která dosud není s definitivní platností vyřešena.⁹³ Rozhodně není naším cílem vytvářet nové konstrukce, je ale nutné alespoň ve stručnosti shrnout současný stav bádání v této oblasti a podat základní charakteristiku textů, v jejichž rámci *VencNik* vznikla a jichž tedy mohl její překladatel užít jako dílčích zdrojů informací i dalších obsáhlejších doplňků pro svůj text. Jako možné další předlohy *VencNik* mimo *Gump* přicházejí v úvahu jednak legendy staroslověnské, a to především *První staroslověnská legenda o sv. Václavu*, a dále nejstarší václavské legendy latinské, tedy *Cres*, *Krist*, pokud přijmeme její dataci na konec 10. století, a také legenda Vavřincova (dále *Lauren*).

5.1 První staroslověnská legenda o sv. Václavu

*První staroslověnská legenda o sv. Václavu*⁹⁴ je vedle *Krist* nepochybně jedním z nejdiskutovanějších textů českého raně středověkého písemnictví. Svou samostatnou existencí, která zřejmě s definitivní platností potvrzuje kontinuitu staroslověnského písemnictví na českém území, působí již od svého objevení A. Ch. Vostokovem v 1. polovině 19. století obtíže v mnoha koncepcích a pokusech o určení definitivní chronologie václavských legend.

Venc byla sepsána s největší pravděpodobností v polovině 10. století, snad dokonce nedlouho po smrti knížete Václava,⁹⁵ a od ostatních legend ji odlišuje především její prostý a narativní styl, který je v naprostém rozporu nejen s mladší a stylově zcela odlišnou *VencNik*, ale také s *Krist* a pochopitelně i *Gump*. Kromě samotného postavení *Venc* mezi ostatními václavskými legendami činí problémy též vzájemný poměr jejich tří dochovaných redakcí, tzv. vostokovské (dále *VencVost*), minejní (dále *VencMin*) a charvátskohlaholské, resp. určení, která z nich je nejbližší archetypu. Zásadně se všechny tyto rozpory projevují, zjednodušeně

⁹³ Srov. např. HORÁLEK 1971 a dále hlavně KONZAL 1998. Naopak proti kontinuitě se vyslovují především historici, zejména Dušan Třeštík. srov. TŘEŠTÍK 2008 i jinde. Dále srov. i starší práce k tomuto tématu, např. GRAUS 1966, KYAS 1981a (jinak byl V. Kyas odborníkem na staročeskou bibli, srov. KYAS 1981b, 1985b, 1997). Nejnověji se k tomu tématu vyjadřuje D. Kalhous, srov. např. KALHOUS 2010, 2011 a 2013b.

⁹⁴ Nejnověji srov. např. TIMBERLAKE 2012.

⁹⁵ Tak např. WEINGART 1937, s. 95.

řečeno, především mezi filology-slavisty na straně jedné a některými historiky na straně druhé. M. Weingart považoval na základě rozborů a vlastní rekonstrukce původního textu *Venc* za nejbližší archetypu redakci charvátskohlaholskou, k čemuž se později přiklonili i někteří historikové, např. D. Třeštík. Naopak J. Vajs a nejnověji i V. Konzal se kloní k názoru, že i přes značné množství jazykových archaismů ve verzi charvátskohlaholské dnes nejstarší podobu *Venc* reprezentuje text vostokovský.

Pokud jde o styl a zpracování václavského tématu vůbec, je *Venc* mezi ostatními legendami textem nepochybně výjimečným. V této souvislosti je vhodné zmínit např. i paralely mezi *Venc* a *Životem Metodějovým*.⁹⁶ Především se nejedná o čistě legendistický text, vlastně je v něm vyličen pouze jediný zázrak s Václavovou krví. Překvapí také relativně pozitivní hodnocení Drahomíry. Václav je zde vyobrazen jako panovník na svou dobu jistě výjimečný a vzdělaný, ale nikoliv jako svatý a „*mnich na trůně*“, jak ho líčí ostatní václavské texty. Všechny tyto skutečnosti vedly V. Konzala⁹⁷ k vyslovení teze, že *Venc* musela vzniknout v době, kdy byla úcta ke knížeti Václavovi ještě ve svých počátcích, a že se bezpochyby musí jednat o legendu iniciační. Za další doklad tohoto tvrzení považuje V. Konzal i to, že se na konci autor modlí nikoliv k sv. Václavu, ale za něj.

Zcela opačný pohled na celou problematiku zaujímá D. Třeštík, jenž se ve své obsáhlé monografii *Venc* také věnuje. Její vznik klade na konec 10. století⁹⁸ a považuje ji za ne zcela povedený překlad původní a dnes nedochované latinské legendy X. K Třeštíkově koncepci postavené na této nedoložené legendě se s menšími korekcemi přihlásil ve své studii i J. Kalivoda,⁹⁹ ovšem s tou podstatnou poznámkou, že je poněkud zarážející, kolik různorodých legendistických textů by muselo vzniknout v relativně krátkém časovém úseku, pokud předpokládáme podle D. Třeštíka vznik *Cres* v 60. letech 10. století. Potíže působí podle J. Kalivody ale i okolnosti kulturně-historické, např. jak se může legenda, která má založit příslušný kult, tak příkře vyjadřovat o knížeti Boleslavovi. Na závěr své studie poukazuje Kalivoda na problematické postavení *Venc* nejen v Třeštíkově koncepci, ale v určení chronologie václavských legend vůbec. Obtížně vysvětlitelným aspektem jsou především některé tematické shody s *Lauren*, o nichž pojednáme níže, a které mj. vedly Třeštíka k názoru, že *Venc* musí být textem překladovým, což je vzhledem k povaze textu *Venc* tvrzení přinejmenším diskutabilní.

Pokud jde o vztah *Venc* a *VencNik*, je již po letmém přečtení obou textů nápadné, jak málo spolu mají obě staroslověnské václavské legendy společného, jak z hlediska zpracování tématu, tak i stylu a užití jazykových prostředků. To je ovšem jistě dáno tím, že jde o památky

⁹⁶ Podrobnější výčet shod srov. KONZAL 1988, s. 119–120.

⁹⁷ KONZAL 1988, s. 123–124.

⁹⁸ TŘEŠTÍK 2008, s. 175.

⁹⁹ KALIVODA 2010.

z opačných konců existence církevněslovanského písemnictví v Čechách¹⁰⁰ a že se v případě *Venc* jedná o text původní, pomíneme-li zde výše zmíněný názor D. Třeštika, zatímco *VencNik* je památkou překladovou. Nicméně v dalším textu se pokusíme na případné shody upozornit.

5.2 Václavské legendy latinské

5.2.1 *Crescente fide*

Latinská václavská legenda *Crescente fide (Christiana)* se dochovala ve dvou redakcích. Dnes je za starší všeobecně považována verze bavorská (dále *Cres^{Bav}*), jež byla podle mínění historika J. Stabera¹⁰¹ sepsána zřejmě mezi lety 974–983 v klášteře sv. Jimrama v Řezně na základě Arbeova života tohoto světce z 2. poloviny 8. století. Dochovala se v osmi rukopisech 11. a 12. století dnes uložených vesměs ve fondech klášterních knihoven v Německu a Rakousku.¹⁰² Nejstarší dochované znění, které je s velkou pravděpodobností zkrácenou verzí původního dnes nedochovaného textu,¹⁰³ se nachází v kodexu CLM 4605 (*Cres^{Bav}* na ff. 133v–140r) pocházejícím z 11. století z kláštera Benediktbeuern a dnes uloženém ve sbírkách Bayerische Staatsbibliothek. Především u této legendy je absence moderní kritické edice skutečně zásadním problémem pro případnou analýzu možných dalších předloh *VencNik*. K dispozici je v podstatě jen velmi stará edice vypracovaná B. Dudíkem v *Iter Romanum* (1855) a přetištěná J. Emlerem ve *Fontes rerum Bohemicarum* v roce 1873, která je navíc založena na ne zcela vhodném vatikánském rukopise (Vatic. Reginensin Latinus 498), i když je k dispozici výše zmíněný rukopis starší a předpokládané původní verzi *Cres* bližší. Pokud jde o obsahovou stránku *Cres^{Bav}*, liší se od české redakce v několika zásadních věcech; např. označuje za prvního křesťanského knížete Spytihněva (fol. 133v11–12: *dei nutu et ammonitione sponte dux Poemorum nomine Zputigneus*), podobně jako *Gump*, obsahuje závěrečnou modlitbu k sv. Václavu (fol. 139v19–140r19: *proinde obsecramus te, o beatissime domine Vendezlave...*) a naopak opomínají některé motivy obsažené v redakci české.

Česká redakce *Crescente fide* (dále *Cres^{Boh}*) byla dlouhou dobu známa pouze ve fragmentech. Nejrozsáhlejší z nich se nachází v již zmíněném rukopise G5 obsahujícím i text *Gump*. První a prozatím jediný kompletní text objevil až J. Ludvíkovský v tzv. Stuttgartském pasionálu (2. sv., ff. 113vb–115vb) z 1. pol. 12. století. Edici textu posléze Ludvíkovský publikoval v *Listech filologických*.¹⁰⁴ Na rozdíl od *Cres^{Bav}* označuje ve shodě s Kristiánem tato verze legendy za nejstaršího křesťanského vládce Bořivoje (fol. 113vb/1, 1–3: *Dei nutu sponte dux Boemiorum nomine Boriwoi una cum exercitu necnon et omni populo suo sordes idolorum*

¹⁰⁰ BLÁHOVÁ 1993, s. 430.

¹⁰¹ STABER 1970.

¹⁰² Podrobnější informace o rukopisném dochování *Cres^{Bav}* KALHOUS 2013b.

¹⁰³ TŘEŠTÍK 2008.

¹⁰⁴ LUDVÍKOVSKÝ 1958.

abiciens baptizatus est). Z motivů, které se neobjevují v *Cres^{Bav}*, lze zmínit např. trestání kněží a mnichů přicházejících tajně za Václavem (fol. 114vb/4, 2–3: *et statuerunt in latebris et plateis, insidias, ut, si aliquem clericum ad eum venientem repperirent, illico morte punirent*), či počínání Václavových vrahů těsně po vraždě (fol. 115ra/9, 6–11: *illi quoque necatores ... et infantes eorum vivos miserunt in profundum fluvii. Quorum numerum et nomina licet nos indigni nescimus pre multitudine eorum tamen confidimus, quia Deus scit. Sed et ... ut sicut dudum de Domino propheta dixit, ita nos eius gratuita pietateconfisi de athleta eius loqui audeamus*).

V minulosti se v odborné literatuře často diskutovalo o tom, která ze dvou výše uvedených redakcí je starší. Prvotní předpoklad Pekaře, Chaloupeckého a Urbánka, že starší verzí je *Cres^{Boh}*, protože mj. obsahuje řadu českých reálií (např. název Stará Boleslav, srov. fol. 115rv/10, 1: *qui vocatur Altinbolezlau*), podrobil revizi jednak výše zmíněný J. Staber a poté i J. Ludvíkovský,¹⁰⁵ který dospěl k závěru, že *Cres^{Boh}* je verze pozdější, vzniknuvší v Čechách pod vlivem *Krist*.

Cres byla vždy považována za hlavní zdroj doplňků pro překladatele *VencNik*.¹⁰⁶ Pokud jde o vztah *VencNik* ke *Cres^{Bav}* a *Cres^{Boh}*, zastával Vašica názor, že překladatel *VencNik* vycházel spíše z *Cres^{Boh}* a ke stejnému závěru se přiklonil i literární historik O. Králík.¹⁰⁷ Naším cílem na dalších stránkách by tedy mělo být pokusit se potvrdit či vyvrátit tento předpoklad a především podrobněji rozebrat shody *Cres* a *VencNik*.

5.2.2 Kristiánova legenda

Nejdiskutovanější latinskou legendou z okruhu václavské a ludmilské hagiografie je nepochybně legenda Kristiánova, v jejímž prologu se autor, mnich Kristián (Prol., 3–4: *solo nomine Christianus*), prohlašuje za příbuzného druhého pražského biskupa Vojtěcha (Prol., 46–47: *pontifex inclite et nepos carissime*). Nejvíce pochybností budily v minulosti, kromě osoby autora,¹⁰⁸ právě prolog legendy a její první dvě kapitoly. Obšrně totiž pojednávají o slovanském písemnictví a liturgii na území Velké Moravy a raně středověkých Čech, což budilo značné podezření u odpůrců kontinuity mezi velkomoravským a českocírkevněslovanským písemnictvím. Není pochopitelně naším cílem dále rozvíjet již tak dosti nepřehlednou diskuzi, zejména když celý problém z pohledu české historiografie shrnuje aktuální monografická práce D. Kalhouse.¹⁰⁹ Pro pochopení podrobnější analýzy předloh *VencNik*, která bude následovat v dalších kapitolách, je ale vhodné problematiku pravosti *Krist* alespoň stručně nastínit.

¹⁰⁵ LUDVÍKOVSKÝ 1973–1974, s. 279–280.

¹⁰⁶ VAŠICA 1929, s. 79.

¹⁰⁷ KRÁLÍK 1962, s. 580.

¹⁰⁸ K diskuzi na toto téma srov. studii LUDVÍKOVSKÝ 1964.

¹⁰⁹ KALHOUS 2015. Ze starších, ale stále velmi cenných prací srov. především LUDVÍKOVSKÝ 1955a.

Bohuslav Balbín, první vydavatel *Krist* (1677),¹¹⁰ legendu hodnotil jako autentický pramen 10. století. Naopak J. Dobrovský, jak jsme již výše nastínili, na počátku 19. století zastával názor, že nejstarší latinskou legendou je *Gump*, *Krist* pak označil za falzum ze 14. století. Stejného mínění byl i J. Emler, vydavatel *Fontes rerum Bohemicarum*, i když v jeho době již byly známy další václavské legendy, především *Venc*. Největším zastáncem pravosti *Krist* byl na poč. 20. století historik J. Pekař, který ve své práci *Die Wenzels- und Ludmilalegenden und die Echtheit Christians* určil jako nejstarší václavskou latinskou legendu *Cres* a dokázal, že v *Krist* není uvedeno nic, co by odporovalo její dataci na konec 10. století. I ve své době však našel Pekař názorové oponenty, např. V. Novotného. Přestože se Pekařovy závěry víceméně prosadily, objevili se v následujících desetiletích další odpůrci pravosti *Krist*, např. Z. Kalandra, R. Urbánek a především Z. Fiala. Naopak výrazným zastáncem pravosti legendy byl v 50. a 60. letech 20. století klasický filolog J. Ludvíkovský, který kromě kritické edice vydal na téma *Krist* řadu studií, v nichž se detailně zabýval jazykovou stránkou legendy jako celku, především jejími rytmickými klauzulemi, které identifikoval v největším počtu případů jako tzv. *cursus velox*, typický právě pro texty 10. století.¹¹¹ Pro autenticitu *Krist* se ve svých pracích opakovaně vyslovoval i D. Třeštík.¹¹² Pravost legendy znovu zpochybnil ve své velmi stručné a spíše úvahové studii P. Kubín,¹¹³ avšak jeho závěry opakovaně odmítl D. Kalhous.¹¹⁴ V souladu s aktuálním stavem bádání budeme tedy *Krist* považovat v naší práci za autentický pramen 10. století.

Krist, jejímiž hlavními prameny jsou *Gump* a *Cres* (především kap. 5–10) a také ludmilská legenda *Fuit in provincia Boemorum* či její předloha, je vlastně souborem více tematických celků a skládá se kromě výše zmíněného prologu a prvních dvou kapitol, v nichž je popsáno působení Cyrila a Metoděje, knížete Svatopluka a Bořivoje, z vlastní „legendistické“ části, která pojednává o sv. Ludmile (kap. 3–4) a o sv. Václavu (kap. 5–10), přičemž právě ludmilská část vedla P. Kubína k pokusu datovat *Krist* do 12. století. Naším cílem by z hlediska obsahového mělo být především zjištění, zda v některých pasážích nemohl autor *VencNik* čerpat přímo z této legendy a nikoliv jen z jejích pramenů, což by mohlo dále podpořit její dataci na konec 10. století.

5.2.3 Vavřincova legenda

Další z nejstarších václavských legend je legenda Vavřincova (s incipitem *Dominus ac redemptor noster*), která vznikla v italském Monte Cassinu pravděpodobně v 1. polovině 11. století, i když dřívější badatelé se klonili k dataci starobylejší, konkrétně do 10. století. Jejím autorem

---

¹¹⁰ LUDVÍKOVSKÝ 2012, s. 126.

¹¹¹ Podrobněji LUDVÍKOVSKÝ 1951 a 1955.

¹¹² Zejména TŘEŠTÍK 1980.

¹¹³ KUBÍN 2007. Naposledy se P. Kubín věnoval Ludmile a okrajově také Kristiánovi ve studii *Kult svaté Ludmily v době přemyslovské*, který vyšel v publikaci IZDNÝ et al. 2020, s. 295–319.

¹¹⁴ KALHOUS 2007 a KALHOUS 2009.

byl mnich Laurentius, později v odborné literatuře ztotožněný s arcibiskupem v Amalfi, jenž svůj úřad zastával v letech 1030–1039. Od r. 1039 žil Laurentius v exilu, nejprve ve Florencii a poté v Římě, a kromě václavské legendy, která vznikla zřejmě ještě za jeho pobytu v klášteře, složil i další texty obdobného charakteru, např. život sv. Zenobia.¹¹⁵

Lauren je dochována v jediném středověkém rukopise dnes uloženém v Monte Cassinu pod sign. M 413. Nejedná se sice o Laurentiův autograf, nicméně i tak jde o kodex z 11. století, který od originálu nemůže být příliš vzdálen. Další novodobé opisy legendy jsou dnes uloženy v Římě. Podobně jako v případě *Krist* je pro tuto legendu k dispozici moderní kritická edice.¹¹⁶

Legenda je psána bohatým a vzletným stylem připomínajícím jazyk *Gump*. Na druhé straně však vykazuje některé shodné rysy s *Venc* a na *Gump* je zřejmě zcela nezávislá. Skládá se z rétoricky vyumělkovaného úvodu protkaného biblickými citáty a dále z dvanácti čtení. Text je navíc prokládán četnými veršovanými úseky. Kromě citátů z bible se v *Lauren* objevují také citáty z římských klasiků, např. Horatia a Cicerona, ale také Gellia a Terentia, což svědčí o vysoké úrovni autorova vzdělání. Pokud jde o tematickou stránku, začíná legenda podobně jako *Venc* u knížete Vratislava. Dalším společným motivem, kterým se v samostatné studii zabýval i D. Třeštík, je pak zázrak s Václavovým kloubem.¹¹⁷ Případnými dalšími shodnými motivy *Lauren* a *VencNik* se budeme, podobně jako v případě ostatních výše zmiňovaných legend, zabývat v následující kapitole.

---

¹¹⁵ Podrobněji NEWTON 1973, s. 1–22.

¹¹⁶ NEWTON 1973.

¹¹⁷ TŘEŠTÍK 1984.

6. Problematika předlohy *Druhé staroslověnské legendy o sv. Václavu*¹¹⁸

Již první editor a vydavatel *VencNik* N. K. Nikol'skij se v úvodu ke své edici zabýval problematikou latinské předlohy *Druhé staroslověnské legendy o sv. Václavu* a upozornil na vybraná místa, kde se staroslověnský překlad od latinského textu zásadně odlišuje. Povšiml si, že část legendy je téměř doslovným překladem latinského originálu, zatímco jiné úseky se od *Gump* odklánějí do té míry, že lze o překladu hovořit jen stěží.¹¹⁹ Nikol'skij také jako první poukázal na stylistické rozdíly mezi částmi přeloženými z *Gump* a úseky přeloženými z jiných zdrojů. Nebyl však schopen stanovit, zda slovanský překladatel sám kompiloval výsledný text *VencNik* z několika jím vybraných pramenů, nebo zda měl k dispozici již upravenou (nám dnes neznámou) latinskou verzi *Gump*. V souvislosti s doplněnými částmi Nikol'skij odmítl myšlenku, že by mohlo jít o dodatky vložené do textu až ruskými opisovači, protože texty latinských legend, z nichž by eventuálně mohli při práci čerpat, nebyly v té době na území Rusi známy. Nikol'skij v úvodu ke své edici rovněž konstatoval, že se mu nepodařilo určit zdroj oněch doplňků mimo *Gump*,¹²⁰ a to především z toho důvodu, že ne všechny texty potřebné pro srovnání byly v jeho době vydány a detailně prozkoumány.¹²¹

K problematice předlohy *VencNik* se v předmluvě k edici a v poznámkovém aparátu k latinskému textu vyjádřil i J. Vašica. Za hlavní zdroje mimo *Gump* považoval *Crescente fide*, resp. její českou redakci, *Kristianovu legendu*, na základě dílčích shod i *Vavřincovu legendu* a rovněž *První staroslověnskou legendu o sv. Václavu*.¹²² V této souvislosti je vhodné zmínit, že Vašica předpokládal jakési prvotní staroslověnské zpracování života sv. Václava, jehož výtahem sloužícím k liturgickým účelům by měla být právě *Venc* a z něhož podle něj čerpal také překladatel *VencNik*. Existence takového textu je nicméně čistě hypotetická a písemně nedoložená. Vašica se na rozdíl od Nikol'ského důrazněji vyslovil pro existenci tzv. slovanského Gumpolda, resp. jakousi „českou redakci“ *Gump*, jejíž vznik kladl do posledních let 10. století. Dále předpokládal, že slovanský překladatel pracoval s touto verzí a že dochovaný text *VencNik* je jejím přímým překladem. Vzhledem ke stylistické i syntaktické odlišnosti pasáží, které nemají oporu v *Gump*, je však velmi nepravděpodobné, že by mohla existovat takto stylisticky a syntakticky nejednotná latinská předloha. Otázce shod *VencNik* s jinou václavskou legendou

¹¹⁸ Upravená verze této kapitoly byla formou studie publikována v roce 2018 v *Listech filologických*, srov. SPURNÁ 2018a.

¹¹⁹ NIKOL'SKIJ 1909, s. iv–vii.

¹²⁰ Tamtéž, s. xii.

¹²¹ Nutno podotknout, že u některých textů není situace v tomto ohledu bohužel lepší ani v současné době, příkladem budiž absence moderní kritické edice bavorské redakce *Crescente fide*. Za poskytnutí pracovní verze nově vznikající edice této legendy děkuji doc. Mgr. Davidu Kalhousovi, Ph.D.

¹²² VAŠICA 1929, s. 75–78

(*Krist*) věnoval V. Chaloupecký kratší podkapitolu v příspěvku *Prameny václavské legendy Kristiánovy*, který byl publikován v jubilejním *Svatováclavském sborníku*.¹²³ Z dnešního hlediska je ovšem tato studie již zastaralá. Chaloupecký totiž podobně jako Vašica předpokládá existenci doposud neprokázané slovanské (resp. české) verze *Gump* (verzi dochovanou označuje pravidelně jako vlašskou) a vyslovuje mnoho tezí, které jsou přinejlepším subjektivními spekulacemi. Především se domnívá, že překladatel *VencNik* nemohl v žádném případě znát text *Krist*, protože jinak by přeložil jej a nikoliv *Gump*. Zjevné shody mezi *Krist* a *VencNik* pak přičítá tomu, že autor *Krist* čerpal z *VencNik*, a nikoliv naopak. To by ovšem předpokládalo, že *VencNik* vznikla skutečně ve velmi krátké době po sepsání *Gump* a *Krist* vznikla v době, k níž se sama hlásí.

Velmi zběžně se otázkou předloh *VencNik* zabýval i F. V. Mareš v rámci své obsáhlé studie o církevněslovanském písemnictví přemyslovských Čech.¹²⁴ Mareš zde v podstatě přijímá Vašicovy závěry a s existencí tzv. slovanského Gumpolda počítá jako s faktem, ovšem bez uvedení konkrétních dokladů. Problematika předloh *VencNik* je řešena i v úvodu a obsáhlém poznámkovém aparátu k modernímu překladu V. Konzala.¹²⁵ Konzal v podrobných poznámkách či spíše obsáhlých komentářích, kterými je opatřena každá kapitola staroslověnské legendy, uvádí další možné zdroje staroslověnského překladu, často ve shodě s J. Vašicou. Zcela okrajově se problematice *VencNik* a jejich předloh věnoval i D. Třeštík.¹²⁶ V intencích své teorie o existenci hypotetické původní latinské václavské legendy X se domníval, že místa, která do staroslověnštiny nebyla přeložena z *Gump*, mohla být přejata z dnes nedochované předlohy legendy *Cres*. Žádné podrobnosti k eventuálním dalším pramenům staroslověnského překladu však neuvádí.

Relativně obsáhlejší studii zaměřenou výhradně na předlohy *VencNik* publikoval v 60. letech minulého století O. Králík, který kladl sepsání *VencNik* do 60. let 11. století.¹²⁷ Na rozdíl od Vašici a Mareše důrazně odmítl existenci tzv. slovanského Gumpolda a s tím i předpoklad, že překladatel *VencNik* pracoval s jednou předlohou. Za nesporný další pramen vedle *Gump* považoval legendu *Cres*^{Boh}, což demonstroval např. přítomností motivu Drahomířiných úkladů proti kněžím, kteří přicházejí za Václavem. Za možné prameny *VencNik* pak Králík označil *Krist*, *Oportet nos fratres* a *Lauren*. Z posledně jmenovaného textu si překladatel mohl podle Králíka vypůjčit např. motiv druhé porady spiklenců či střízlivost Václavovy družiny při oslavě ve Staré Boleslavi.¹²⁸

¹²³ CHALOUPECKÝ 1939.

¹²⁴ MAREŠ 2000a, s. 294–297.

¹²⁵ BLÁHOVÁ – KONZAL 1976, s. 141–217.

¹²⁶ TŘEŠTÍK 2008, s. 169.

¹²⁷ KRÁLÍK 1962, s. 597.

¹²⁸ Srov. také BLÁHOVÁ – KONZAL 1976, s. 212.

Než zahájíme vlastní podrobnou analýzu částí *VencNik* nepřeložených z *Gump*, bude vhodné analyzovaný materiál krátce shrnout. Z celkem třiceti kapitol *Gumpoldovy legendy* nejsou kapitoly IX, XIV a XVII přeloženy do staroslověnštiny vůbec a z kapitol XI, XII, XV a XVI jsou přeloženy pouze krátké úseky některých vět. Obsáhlé části kapitol VI–VIII, X, XIII, XVIII, XXII a XXIII jsou rovněž vynechány a odchylky od latinského originálu lze nalézt i v dalších pasážích. Odlišnosti *VencNik* od textu *Gump* lze pracovním rozdělit do tří kategorií: 1) kratší vsuvky, komentáře a doplnění podrobnějších informací z jiných legend, což se týká především první a poslední třetiny staroslověnského textu; 2) dlouhé a souvislé úseky v délce odstavců přeložené z jiných zdrojů, nacházející se především v prostřední třetině staroslověnského textu; 3) vlastní vsuvky autora a úseky, které bychom mohli v některých případech označit jako parafráze *Gumpoldovy legendy*. Kvůli přehlednosti jsem se rozhodla materiál rozdělit primárně podle legend, z nichž překladatel s největší pravděpodobností čerpal. V rámci každé legendy pak uvádím doklady podle pořadí kapitol *VencNik*. Ve staroslověnském textu jsou pasáže nemající paralelu v *Gumpoldově legendě* vyznačeny podtrženým písmem.¹²⁹ Shoda, a to i přibližná (myšlena je zde shoda obsahová bez přesné shody formulační), mezi zněním *VencNik* a dalšími latinskými prameny je označena **červeným** fontem. Naopak ty úseky *Gumpoldovy legendy*, které nemají svou paralelu ve staroslověnském překladu, jsou v kurzivních hranatých závorkách. Znění *Gumpoldovy legendy* je citováno podle Pertzovy edice (pro lepší orientaci uvádím před číslem strany a řádku rovněž číslo kapitoly), text *Cres^{Bav}* je citován přímo z pravděpodobně nejstaršího dochovaného rukopisu CLM 4605,¹³⁰ text *Cres^{Boh}* podle edice J. Ludvíkovského,¹³¹ text *Krist* podle nového vydání Ludvíkovského edice,¹³² text *Lauren* podle edice F. Newtona¹³³ a znění redakcí *Venc* podle jejich edic ve Vajsově sborníku,¹³⁴ kde byla uveřejněna i edice *VencNik*.

6.1 Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu a *Crescente fide*

Nejvíce prokazatelných shod vykazují staroslověnské úseky nepřeložené z *Gump* s textem nejstarší latinské legendy *Crescente fide*, konkrétně s její českou redakcí, jak již ostatně uváděli dřívější editoři staroslověnského textu. První doklad představuje krátký úryvek z kapitoly II, kde je v souvislosti se Spytihněvem zmíněno, že jeho otcem byl kníže Bořivoj. Dodáním této informace se slovanský překladatel *Gump* přihlásil k tradici, kterou reprezentují *Krist*

¹²⁹ Identické značení staroslověnského textu bez předlohy v *Gump* bude následovat v celé publikaci, zejména v kap. 8 věnující se překladové technice a dále také v nové edici textu (kap. 14).

¹³⁰ Mnichov, Bayerische Staatsbibliothek, CLM 4605, 11. století, ff. 133v–140r.

¹³¹ LUDVÍKOVSKÝ 1958. Dvousloupcový rukopis, tzv. Stuttgartský pasionál, je dnes uložen ve Württembergische Landesbibliothek Stuttgart. Zde cituji příslušné folio a sloupec, za lomítkem kapitolu a řádek edice. Při citování jsou zachovány všechny aspekty edice včetně tzv. *e caudatum*.

¹³² LUDVÍKOVSKÝ 2012. Cituji vždy kapitolu a poté příslušný řádek edice.

¹³³ NEWTON 1973. Cituji vždy stránku a řádek edice.

¹³⁴ VAJS 1929.

a *Cres*^{Boh}, shodně označující Bořivoje za prvního pokřtěného knížete.¹³⁵ *VencNik* sice ve shodě s *Gump* uvádí jako prvního pokřtěného Přemyslovce Spytihněva, ale je zjevné, že slovanskému překladateli byly známy i další texty popisující situaci odlišně, případně měl tuto informaci k dispozici prostřednictvím ústního podání.¹³⁶

VencNik (275v25–29): **ЕТЕРЪ ѿ КОЛѢНА РОДА ТОГО СВѢТЛѢИ ТОЛИ СИЛОЮ ВЕЛИКЪ • В СОУСѢДЕХ ПРИСѢДА • ИМЕНЕ СПЫТИГНѢВЪ • СБѢЪ БОРИВОЕВЪ • К'НАЖІА СТРОИ • ПѠД ЦРКЮЮ ВЛАСТІЮ ДРЪЖА.**

Gump (2: 214,12–14): *quidam gentis illius progenie clarior ac potentia in cives eminentior; Zpytigneu nomine, principatus regimen sub regis dominatu impendens.*

Cres^{Bav} (133v11–13): *Nutu et ammonitione Dei sponte dux Poemorum nomine Zpitignues una cum exercitu necnon et omni populo suo sordes idolorum abitiens baptisatus est.*

Cres^{Boh} (113vb / 1,1–3): *Dei nutu sponte Dux Boemiorum nomine Boriwoi una cum exercitu necnon et omni populo suo sordes idolorum abiciens baptizatus est.*

Dalším doplňkem v kapitole II je uvedení jména apoštola Petra, které zmiňují obě redakce *Cres* a v poněkud odlišeném znění a jiném kontextu rovněž *Krist*.

VencNik (276r3–6): **ЦРКВИ БГОУ И БЛЖЕН'НѢИ ЕГО РОДИЛ'НИЦИ МРІИ • И СѢМѢ И ВЕР'ХОВ'НОМУ АПЛОУ ПЕТРОУ ПАМАТИ ЧѢН'Е УСНОВА.**

Cres^{Bav} (133v14sq): *Ipseque moenibus ecclesiam condidit sanctae dei genitricis Mariae et aliam quoque in honore sancti Petri, principis apostolorum.*

Cres^{Boh} (113vb / 1,3sq): *Eiusque filius Zpitigneu in urbe Praga condidit ecclesiam sanctae Dei genitricis Marię et aliam quoque in honore sancti Petri, apostolorum principis.*

Krist (3,70–72): *ab antecedente fratre suo Spitigneo in honore principis apostolorum beati Petri consecrata inerat et inest ecclesia.*

Jméno Václavova kněze Učena uvedené v kapitole IV je zmíněno také v obou redakcích *Cres*, zatímco v *Gump* chybí.

VencNik (276v1sq): **ВЪ ГРАДЪ НАРИЦАЕМЫИ ВЪДЕЧЬ • К' ПОПИНОУ ИМЕНЕ ОУЧЕНЪ • НАОУЧИТИ К'НИГАМЪ ОУЧИТИ ДАНЪ БѢИ.**

Gump (4 / 214,29sq): *in civitate Bunsza litteris addiscendis est positus.*

Cres^{Bav} (134r4–7): *misit eum in civitatem nuncupatam Budceam, ut ibi disceret psalterium a quodam venerabili presbytero nomine Uenno.*

Cres^{Boh} (113vb / 1,11–13): *misit eum in urbem nuncupatam Bundzi, ut ibi disceret psalterium a quodam reverenti presbitero nomine Ucino.*

¹³⁵ LUDVÍKOVSKÝ 1973–1974, s. 279.

¹³⁶ Srov. také BLÁHOVÁ – KONZAL 1976, s. 188, kde V. Konzal přímo hovoří o znalosti *Krist*.

K následujícímu úseku kapitoly VI lze najít pouze přibližnou paralelu v *Cres* (blíže staroslověnskému znění je opět *Cres*^{Boh}) a částečně také v *Krist*, kde je však již latinský text od textu *VencNik* značně vzdálen.

VencNik (277v5–10): НЕ МОЖАШЕ ЕГО НИКАКОЖЕ Ꙗ СМѢРТИ Ꙗ ПЪРѢТИ НИ ИЗБАВИТИ • НѢКОЮ ВИНѢ РЕЦИ СѦ СЪТВОРИВѢ ВОНЪ ИЗБѢГНАШЕ • ДА ВО КРОВИ ПРОЛИАНІА БЫ НЕПОВИНЕНЪ БЫЛЪ • НИ СЛЫШАЛЪ ПОГОУБЛЕНІА КОНЧИНЫ.

Cres^{Bav} (134r14–16): *Et cum iudices illius aliquem condemnare voluerunt ad mortem statim ille occasionem faciens exiebat foras.*

Cres^{Boh} (113vb–114ra / 2,2–4): *Cumque iudices illius aliquem condemnare volebant ad mortem, praefatus iuvenis, si eum nullo modo liberare poterat, statim occasionem aliquam faciens exiebat foras [...].*

Krist (6,12–16): *Cum enim quilibet reorum in concilio iudicum praesenciaque ipsius adventus, a iudicibus capitali addictus sententia fuisset, occasione suscepta qualibet semet subtrahens occultabat, qua volebat [...].*

Informaci o boření šibenic z kapitoly VII najdeme v *Cres*^{Bav} i *Cres*^{Boh}. Motiv se vyskytuje na dvou místech také v *Krist*, ovšem latinský text je od *VencNik* v obou případech již více vzdálen, podobně jako v předchozí kapitole.

VencNik (277v22–29): ИЗБАВЛШЕ • НА ОУНШАА ПРІВОДА • ВСА ТЕМНИЦА ПЪ ВСѢМЪ ГРАДѢ РАЗРОУШИ • И ВСА УСАДИ ПО ВСЕЙ ЗЕМЛИ СВОЕЙ • МНОГИ ПОСѢЧИ ПОВЕЛѢВАА СМЪТЬ ПОЧИНАА • СЪЧТНАА ЕГО ДѢЯНІА ОУСЛЫШАВШЕ ПО НИѢ ЗЕМЛѢ • МНОЗИ КЛИРИЦИ И БЖІИ РАБИ • К' НЕГО БЛГОСЕРДІЮ ПРИХОЖАХѢ.

Cres^{Bav} (134r18sq): *Carceres quoque destruxit et omnia patibula succidit.*

Cres^{Boh} (114ra / 2,5sq): *Carceres quoque destruxit et omnia patibula diruit.*

Krist (6,18sq): *Carceres patibula antiquitus constructa [...].*

Krist (6,78–81): *Carceres destruxit, patibula suppliciaque, quae usque ad hec inerant ad excruciandos tempora hominum, funditus sua pietate evulsit fanaque profanorum terre coequavit.*

Níže citovaný úsek kapitoly VIII je spíše vzdálenou parafrází znění *Gump* a z ukázek je zřejmé, že *Cres* v obou redakcích odpovídá znění *VencNik* nejlépe. Obdobný, i když širěji pojatý motiv, se vyskytuje také v *Krist*, kde je na rozdíl od dalších legend a stejně jako ve *VencNik* zmíněn i panoš-pomocník (отрокъ).

VencNik (279r14–20): ПОДЪ РИЗАМИ ЦѢКМИ ОБЛАЧАШЕ СѦ • ВО ВРЕМЯ ЖЕ НАСТОАЩЕЙ ЖАТ'ВѢ • ПОСРЕДѢ НОЩИ ТАИ ВСѢ ВЪСТАВѢ СЪ УТРОКОМЪ ОУЖЕ РЕЧЕНѢ • БОСѢ И ПѢШЪ К' НИВАМЪ СВОИМЪ

ИДАШЕ • И РЪКАМА СВОИМА П'ШЕНІЦУ Ж'НАШЕ • И ВО С'НОПЫ ИЗВАНЗАВЪ СѦ Ѡ СОВ'Ѣ НА РАМ'К СВОИ
ВОС'КЛАДАШЕ.

Cres^{Bav} (134v15–18): Itaque in tempore messis in nocte surgens ibat latenter in agrum et triticum metebat et portabat ad domum suam in humeris suis et tractabat et in molis molebat et cribrabat farinam.

Cres^{Boh} (114ra / 2,20–22): Itaque in tempore messis in nocte surgens ibat latenter in agrum et triticum metebat et portabat in humeris suis ad domum suam et tractabat et in molis molebat et cribrabat farinam.

*Krist (6,60–66): Nam in messis tempore, imtempeste noctis silencio, agrum petens proprium adibat *cum* sibi fidelissimo *cliente*, de quo postmodum precipuum et ad declarandum utriusque meritum insigne exarabitur prodigium, triticum metens, humeris baiolans propriis domui inferebat, manualique terens mola, pistor ipse et dux, farinam cribrabat [...].*

Motiv pečení hostií, opět z kapitoly VIII staroslověnské legendy, se vyskytuje v obou redakcích *Cres* a také v *Krist*. Staroslověnské *испекъ* z *VencNik* lexikálně lépe odpovídá latinskému *coquebat* v *Cres* než *conficiebat* v *Krist*.

*VencNik (279r28–279v1): В'АН'КШАШЕ РЪКАМА СВОИМА ТРЪДАѦ И ПРОСКЪРЫ ИСПЕКЪ • ПО ЦР'КВАѦ ПОПОМЪ
СЛАШЕ НА ПРИНОСЪ СЪЛОУЖ'БАѦ ГОУѦ НАШЕМОУ ІУѦ ХЪ.*

*Cres^{Bav} (135r1sq): Quamque [sc. idriam] domum afferens, ex ea cum predicta *oblatas coquebat*.*

*Cres^{Boh} (114ra / 2,23sq): Quam [sc. ydriam] domum afferens ac miscens cum predicta farina, ex hoc *oblatas coquebat*.*

*Krist (6,68–70): Quam [sc. aquam] eciam domum deferens, predicta cum farinula miscens, *oblatas conficiebat*.*

V podstatě celá kapitola XII je přeložena z jiného zdroje než *Gump*. Pro lepší srovnání s možnými latinskými předlohami však uvedeme jen vybrané úseky, u nichž bylo možné nalézt přibližnou textovou shodu. První větší úsek je převzat z *Cres*,¹³⁷ přičemž větší podobnost vykazuje *Cres^{Boh}*. Motiv porady Drahomíry s velmoži nacházíme také v *Krist*, nicméně *Cres* je staroslověnské verzi bližší.

*VencNik (280r30–280v8): ІАКО МАТИ ЕГО ЗЛА НАРИЦАЕМЛА ПЪ ГР'ѢХОУ ДОРОГОМИРЪ • СЪВ'ѢТЪ
СЪТВОРИВЪШИ С' НЕЧ'Т'ИВЫМИ МОУЖИ РЕЧЕ • ЧТО СЪТВОРИМЪ Ѡ СЕИ Р'ѢЧИ • ІАКО ЕМОУѦ ПОДОБАЕТЪ
К'НЗЮ БЫТИ • ѠВРАЩЕНЪ Ё Ѡ КЛИРИКЪ И Ѡ С'ВЕРКОВИ МОЕА • И ЕСТЬ ІАКО И М'НИХЪ • ПОГУБЕАЮ
САМОУ И ШНЫ ПРОЖЕНЪ И ИЗ' ЗЕМЛА • В' ТѦ ВРЕМА ПОСЛАВ'ШИ СОВ'ѢТ'НИКИ СВОА ОУДАВ'І С'ВЕРКОВЪ
СВОЮ ЛЮ'МИЛУ.*

¹³⁷ BLÁHOVÁ – KONZAL 1976, s. 205.

Cres^{Bav} (135r13–20): Interea vero mater eius ipsa, que erat ex genere gentilium pessimorum ipsa incredula et inimica dei, cum crudelissimis viris inito consilio dixerunt: Quid facimus, quia qui princeps debeat esse, perversus est a clericis, et est ut monachus? Misitque infelices viros per invidiam ad socrum suam, ut eam interficerent, beatissimam matronam, qui et fecerunt, sic illis iussum fuerat.

Cres^{Boh} (114rb / 3,6–9): Interea vero mater eius, que erat ex genere gentilium ignorantium Deum, cum perfidissimis viris inito consilio dixit: Quid facimus? quia qui princeps debeat esse, perversus est a clericis, et est ut monachus. Misitque infelices et funestos per invidiam ad socrum suam, beatissimam Ludmilam, ut eam iugularent. Qui fecerunt, ut illis iussum fuerat.

Krist (5,9–14): Heu, quid agimus, quove nosmet vertemus? Princeps siquidem noster, qui a nobis in regni fastigio sublimatus est, perversus a clericis et ceu monachus factus, per abruptam et asvetam viciorum nostrorum semitam nos gradi non sinit.

Pro další úsek z kapitoly XII najdeme jen přibližné paralely v obou redakcích *Cres*.

VencNik (280v8–10): и по сѣ прогоненіе велико бѣ клирикѣ и по всеи земли емѣстѣ и цркви разроушеніе.

Cres^{Bav} (135v1sq): et presbyteros multos cum clero privantes substantia eiecerunt de terra.

Cres^{Boh} (114rb / 3,11sq): Et presbiteros multos cum clero, privatos substantia, eiecerunt de terra.

Další kratší úsek z kapitoly XII téměř doslova odpovídá *Cres^{Boh}*, zatímco *Cres^{Bav}* danou pasáž neobsahuje.

VencNik (280v10–14): и постави по шлицѣ стражи рехъши тако • идѣ гдѣ оузрѣте котараго [sic!] любо клирица¹³⁸ [sic!] идѣца к' моемоу сѣви • тоу посѣците и и живота емоу не сътворите.

Cres^{Boh} (114rb / 4,2sq): Et statuerunt in latebris et plateis insidias, ut, si aliquem clericum ad eum venientem repperirent, illico morte punirent.

Pro další úsek z kapitoly XII můžeme rovněž najít jenom přibližné paralely v obou redakcích *Cres*.

VencNik (280v14–20): и постави по в'сеи земли капица идольскаа • шбрати землю в'сю к' ни требы имѣ дѣючи и сѣа своего принѣжаючи к' ни • самі же оуношица сѣын еше отроча сын не могѣи са противити мѣри свои • хожаше в' капица и николіже wsk'вер'ни дѣша своеа ѿ с'квернѣ идольскѣ • баше во сѣын нбнымъ вороужіе захищенѣ и оукрѣпленѣ • и вельможѣ своимѣ ходѣшим в' капица аки пристаа бѣ • но срѣце в'ноутренѣго с'мотреніа пристанію ихъ в' дѣлѣ ѿпираше са.

¹³⁸ V rukopise *P* doloženo koeго любо клирика (361v16).

Cres^{Bav} (135v8–12): *Denique cum hi omnes praedicti malivoli irent ad immolandum demoniis agnos atque porcellos, ut ederent ex his nefandissimis hostiis, ipse autem oportunitatem quaerens, subtraxit se ab eis et nunquam contaminatus fuit in escis eorum.*

Cres^{Boh} (114rb / 4,8–10): *Denique cum hii omnes praedicti malivoli irent ad immolandum demoniis agnos atque porcellos, ut ederent ex his nefandis idolatriis, ipse oportunitatem querens, subtraxit se ab eis et nunquam contaminatus fuit in escis eorum.*

Jak konstatoval již V. Konzal,¹³⁹ zmínky o misijním působení duchovních ze západních oblastí na území Čech, jimž je věnována kapitola XIV, kompletně převzatá z jiných zdrojů než *Gump*, se objevují v mnoha václavských legendách, např. v *Cres^{Bav}*, *Cres^{Boh}* či *Krist*. Staroslověnskému textu má však nejbližší znění *Cres*.

VencNik (282r15–22): и оуслышавше сїю вѣсть сѣго бл҃годарство [sic!] • мнози и дахѣ из баворѣ и изъ франкѣ • и ис азъ [sic!] • и ис прочїи земль прихожахѣ • несочше к' немощи и к'ниги различныя • ꙗ самъ златѣ свой и с'ребромъ и павлоками толи коризны вкоуповаше • и вѣроу правою по все земли крѣтъаньскѣомѣ оуставоу.

Cres^{Bav} (135v20–136r5): *In tempore autem illo multi sacerdotes de provincia Bawariorum et de Svevia audientes famam de eo, confluebant cum reliquiis sanctorum et libris ad eum. Quibus omnibus habunde aurum et argentum crusinas et mancipia, atque vestimenta hilariter, prout unicuique opus erat, praestabat.*

Cres^{Boh} (114va / 5,6–10): *In tempore autem illo multi sacerdotes de provincia Bavariorum et Svevia audientes famam de eo confluebant cum reliquiis sanctorum et libris ad eum. Quibus omnibus habunde aurum et argentum, crusinas et mancipia, atque vestimenta hilariter, prout unicuique opus erat, praestabat.*

Krist (6,82–86): *Qua opinione Christicole exhausta ad eum ceu apes ad alvearia, haut secus sacerdotes, levite plurimique famuli Dei confluent Bavarorum, Swevorum aliarumque provinciarum locis, reliquiis cum sanctorum bibliotecisque plurimis.*

Následující ukázka z kapitoly XVI je dokladem toho, že existují i místa, byť ojedinělá, kdy je text *VencNik* bližší *Cres^{Bav}* než *Cres^{Boh}*. Obdobné znění je taktéž doloženo v *Krist*, kde je na rozdíl od *Cres* a ve shodě s *VencNik* uveden sv. Jiří jako patron kostela založeného knížetem Vratislavem.

VencNik (282v4–7): оцъ мои дѣлааъ црѣвь сѣмѣ гевр҃гїю • и азъ повелѣнїю твоємѣ хоцѣ оуновати црѣвь сѣмоу витѣ хѣс мчїкоу.

Cres^{Bav} (136v12–14): *Pater meus edificavit templum domino deo, ego autem cum tua licentia opto condere ecclesiam domino deo in honorem sancti Viti martyris Christi.*

¹³⁹ BLÁHOVÁ – KONZAL 1976, s. 207.

Cres^{Boh} (114vb / 6,7–9): *Pater meus edificavit templum Domino Deo, ego autem cum tua licentia similiter opto condere ecclesiam Domino Deo in honorem sancti Viti.*

Krist (6,120–124): *Pater meus templum Domino in honore olim statuit beati Georgii, egomet vero licencia vestra eodem gestio condere more beati in honore Christi martyris Viti.*

Na předchozí část bezprostředně navazuje úsek vykazující shodu s *Cres^{Boh}*, *Cres^{Bav}* i *Krist*. V tomto případě jsou nejbližší paralelou znění *Cres*, v nichž latinské imperativy *ite* odpovídají imperativu ИДѢТЕ.

VencNik (282v9–12): ИДѢТЕ и рѣците съчастномуу снѣ моему вѣчеславу такоже помыслилъ еси • тако же цркви твоѡ рѣ бгѡ стоитъ на нѣсѣ основана.

Cres^{Bav} (136v16–18): *Ite narrate filio meo felici Vendezlavo dicentes iam ecclesia tua constat ante dominum deum venustissime constructa.*

Cres^{Boh} (114rb / 6,10sq): *Ite, narrate filio meo, felici Venezlao, dicentes: Iam ecclesia tua constat ante Dominum Deum venustissime constructa.*

Krist (6,126–128): *Filio meo felicissimo Wencesalo hec, redeuntes, mandata referte: Ecclesia tua iam venustissime ante Dominum constructa extat.*

Další část textu, opět bezprostředně navazující na úsek předchozí, má rovněž paralelu v *Cres*, což je patrné zejména z formulace ХОТАШЕ ИТИ В РОМЪ, která přesně odpovídá latinskému *voluit ire Romam*. V *Krist* se tento motiv nachází také, ovšem jeho zpracování je ve srovnání s *VencNik* poměrně rozsáhlejší.

VencNik (282v19–23): САМЪ ЖЕ СѢИИ ХОТАШЕ ИТИ В РОМЪ КЪ СѢИМУ АПѢС ПЕТРОС ПРѢДАВЪ КНѢЖЕНІЕ БРАТОУ СВОЕМУ И ТѢ СА ѠРЕШИ МИРА СЕГО • НО ЦЕРКВИ РѢ ТѢА • ТАКО И ЕЩЕ НЕСОВЕРШЕНА БЪ ДО КОНЦА • ТОГО РѢ МЪЖАШЕ [sic!].

Cres^{Bav} (136v20–137r4): *In tempore autem illo voluit ire Romam, ut papa eum indueret vestibus monasticis, et pro dei amore relinquere voluit principatum, et dare illum fratri suo. Sed non potuit propter ecclesiam praenominatam, quia nondum perfecta fuit.*

Cres^{Boh} (114rb / 6,14–16): *In tempore autem illo voluit ire Romam, ut papa eum indueret vestibus monasticis, et pro Dei amore relinquere voluit principatum, et dare illum fratri suo. Sed non potuit propter ecclesiam prenominatam, quia nondum perfecta esset.*

Krist (6,131–139): *Nec hiis contentus, verum limina beatorum apostolorum Petri et Pauli Romae adire voluit, quo papam ilius temporis expeteret, quatinus eum monachicis indutum vestibus attonderet in clericum, proque Dei amore principatum relinquens fratri suo, heu, nimium secularibus intento actibus, contraderet, ipseque pacifice degens, oviculas aliquantulas Christo Domino aggregaret. Quod et opere impleret, nisi illum prenotatum basilice impediret opus.*

Část kapitoly XX, která nemá oporu v *Gump*, se téměř doslovně shoduje s rozšířeným zněním *Cres^{Boh}*. Oproti tomu v *Cres^{Bav}* tento úsek zcela chybí.

VencNik (285v24–26): погоуби вса его прѣязни • и клирики и слоугы его изымавь вса ис'сѣче
• и дѣти ѿ в рекоу в'мета.

Cres^{Bav} (137v16sq): *omnes amicos eius perimerunt et clericos eius persecuti sunt.*

Cres^{Boh} (115rb / 9,6sq): *omnes amicos eius perimerunt et **infantes eorum vivos miserunt in profundum fluvii.***

Závěr kapitoly XXX se taktéž neshoduje se zněním *Gump*, ale ani V. Konzal, ani J. Vašica se k případným zdrojům tohoto dodatku nevyjadřují. Konec odstavce i samotný závěr legendy je možné do určité míry ztotožnit se závěrečnou větou *Cres^{Boh}*, zatímco *Cres^{Bav}* uvedenou textovou pasáží neobsahuje.

VencNik (290r26–290v4): сѣню сѣго вачеслава по всен земли вѣлѣстен¹⁴⁰ [sic!] • и многа же ина
знаменїа гже и до нѣкшнѣго днѣ бывають оу сѣго мѣка гже вѣтъ творитъ по мѣти своен •
енѣже естъ слава и держава съ сѣомъ і дѣомъ сѣымъ н'нѣ і рѣно и во вѣки вѣкомъ аминь.

Cres^{Boh} (115vb / 12,22sq): *cui sit gloria, laus, honor et imperium et gratiarum actio hic et **ubique in secula seculorum, amen.***

6.2 Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu a Kristiánova legenda

Nepochybně zajímavé jsou shody *Druhé staroslověnské legendy* s *Kristiánovou legendou*, na něž upozorňoval již V. Konzal. Zároveň je třeba konstatovat, že mezi *VencNik* a *Krist* jsou větší formulační (resp. lexikální, syntaktické, morfológické) rozdíly než mezi *VencNik* a *Cres*, u nichž je, jak jsme viděli výše, shoda místy téměř doslovná. Pokud jde o konkrétní doklady obsahových shod, motiv výroby vína z kapitoly VIII *VencNik* je sice přítomen ve většině václavských legend, nicméně další části tohoto úseku jsou zřejmě dodatky překladatele, protože text *VencNik* je od znění *Cres* poměrně vzdálen. Větší textové shody bychom pak našli mezi vyznačeným úsekem ve *VencNik* a *Krist*.

VencNik (279v5–11): кошела ѡба наполен ивъ ѿ винограда своего • и на плещи свои вѣзложивъ съ
отрокомъ своимъ в' домъ вѣзвративъ сѣ • роукама своимѣ изж'неташе • и доврѣ оустроивъ на
слоуж'вѣ вѣкѣю • некоторымъ н'нѣ вѣдѣшчимъ развѣ единого отрока • часто гже преже г'ланаго [.]

Cres^{Bav} (135r2–6): *Simili modo nocturno silentio properabat in vineam suam cum ministro fideli, et accipiens botros intraverunt in chorum, et portabant in cellulam suam occulte ibique calcabant illud in torculario et fuderunt in urceum.*

¹⁴⁰ V rukopise P doložen tvar фрѣстѣн (370v15).

Cres^{Boh} (114ra / 2,24–26): *Simili modo nocturno silentio properabat in vineam suam cum ministro fideli et accipiens botros portabant in cellulam suam occulte, ibique calcans illud in torculari, in sua servabant lagena.*

Krist (6,70–72): *Vineamque properans, botros carpens suisque illos manibus conterens urceoque infundens, usum ad sancti conservabat sacrificii.*

Výraznější shodu mezi *VencNik* a *Krist* najdeme v kapitole XI, kde je ve staroslověnském textu podrobněji vyloženo a vysvětleno Václavovo prorockého vidění, které se týká osudu kněze Pavla a které bylo popsáno v předcházejících kapitolách IX a X.

VencNik (280r20–29): и домиѣ ѡпѣстивъшии павловѣ клирикѣ и шїиѣмъ и законъникомъ • изгнанїе изъ землѣа • и разъгравленїю ииѣнїю ѥ павлаѣ • видѣ бо яко родителница моѣ [...] и недостоина именовати съ другими съвѣтникии своиими злыми • бѣа неведоущїиѣ любящи сѣа • мыслитѣ ѡ свекрови своен пагоубѣѣ.

Krist (3,153–156): *Porticus autem, ut visio testatur, populis deserta amplitudo, cleri nostro inclusi tutamine, miserabilem pefringit e regno expulsionem tociusque substancie non debitam amissionem.*

Dále bychom o přímé paralele mezi zněním *Krist* a *VencNik* mohli uvažovat v následujícím úseku kapitoly XIII, v němž se popisuje vyhnání Drahomíry, protože v žádné z redakcí *Cres* se tento motiv nevyskytuje.¹⁴¹

VencNik (281v26–27): и сї изгладѣвъ безаконїа [sic!] начаѣнницѣ мѣрѣ свою и землѣа своѣа изгѣна ѡ себе.

Krist (5,56–59): [...] *dux Wenceslaus, sollicitus de nanciscenda pace, Spiritu sibi sancto spirante, corde consilium captavit, quo genetricem suam, quae causa tocius nequiciae inerat, perturbaret e patria [...].*

Dalším motivem, který je společný jen *VencNik* a *Krist*, je informace o Václavově manželství a synu Zbraslavovi z kapitoly XVI. Tento příběh je ve *VencNik* zpracován velmi podrobně a takto detailní popis nenacházíme v žádné jiné václavské legendě. Pouze okrajově se snad vyskytuje v *Krist*. Latinská pasáž a tím i možná souvislost se slovanskou legendou je však nejednoznačná, neboť substantivum *vis* je zde zřejmě použito ve významu *virtus* – „ctnost“.¹⁴²

¹⁴¹ Kromě *Krist* se tento motiv vyskytuje také v *První staroslověnské legendě o sv. Václavu*, srov. BLÁHOVÁ – KONZAL 1976, s. 206.

¹⁴² LUDVÍKOVSKÝ 2012, s. 156. K bližší interpretaci tohoto motivu srov. BLÁHOVÁ – KONZAL 1976, s. 210. Dále také srov. TŘEŠTÍK 1994 a SLÁMA 2010, s. 41.